



## Ο ΠΛΩΤΙΝΟΣ

τι κατόπιν τοῦ προσφάτου παγκοσμίου πολέμου ὑπεσείσθη τὸ ἐν Εὐρώπῃ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστῶς, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι ὑπέστησαν ἰσχυρὸν κλονισμὸν καὶ αὐτὸς ὁ θρησκευτικὸς βίος δὲν εἶναι ἀηλλαγμένος κινδύνων, δὲν ἠμπορεῖ σήμερον κανεῖς νὰ ἀμφισβητήσῃ. Διαπρεπεῖς δὲ σοφοί, ὡς ὁ Spengler, φανερῶνουν τὰς κρίσιμους στιγμὰς, τὰς ὁποίας διέρχεται ὁ γηραιὸς πολιτισμὸς τῆς Δύσεως καὶ μάντις κακῶν προεξαγγέλλουν τὴν παρακμὴν του καὶ προδιαγράφουν τὰς νέας ὁδοὺς, τὰς ὁποίας ὀφείλει ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης νὰ βαδίσῃ, διὰ νὰ σωθῇ. Ἀλλὰ δὲν λείπει, καθὼς εἶναι φυσικόν, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἐπαπειλουμένους κινδύνους συντηρητικὴ ἀντίδρασις· τὴν ἀντίδρασιν δὲ ταύτην παρακολουθεῖ διακαῆς πόθος ἀπαλλαγῆς καὶ ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῶν προφητικῶν ὑπερβολῶν καὶ τῶν παρεκτροπῶν καὶ διαστροφῶν. Οἱ διανοούμενοι δὲν διστάζουν νὰ στρέψουν τὰ βλέμματα πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἀπεκεῖ νὰ ἀντλήσουν σωστικὰ διδάγματα. Ἐνῶ περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀποστέργοντες οἱ ἐπιστήμονες τὰ ἰδεολογικὰ συστήματα τοῦ Σέλλινγκ καὶ Ἐγέλου ἀνέκραξαν «ὀπίσω πρὸς τὸν Κάντιον», τῶρα ἀκούεται παραδόξως ἡ κραυγὴ «ὀπίσω πρὸς τὸν Ἐγγελον», καὶ ἀπὸ τούτου «ὀπίσω πρὸς τὸν Σπινόζαν». Ἀλλὰ δὲν ὀκνοῦν οἱ σοφοὶ νὰ ἀναδράμουν καὶ ἀνωτέρω καὶ νὰ συμβουλευθοῦν κρίσιμον ἱστορικὴν περίοδον, ὁμοίαν κάπως μὲ τὴν παροῦσαν, ἣτοι τὴν μετὰ Χριστὸν ἀλεξανδρινὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὀλόκληρος πολιτισμὸς ἐκκλινεν ἤδη ὀρι-

στικῶς εἰς τὴν δύσιν του. Τὰ ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δογματισθέντα διερευνῶνται σήμερον μετ' ἐνδιαφέροντος, ἰδιαιτέρα δὲ καταβάλλεται προσοχὴ εἰς τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλωτίνου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ τελευταία ἐξαισία λάμπς τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ τοῦ ὁποῖου ὁ μυστικὸς χαρακτήρ δὲν εἶναι ξένος πρὸς τινὰ μυστικὴν τάσιν παρατηρουμένην ἀπὸ τινος χρόνου εἰς τὴν σύγχρονον φιλοσοφικὴν διανόησιν.

Ὁ Πλωτῖνος δὲν ἦτο ἀθόρουβός τις καὶ ἤρεμος ἰδιωτικὸς διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος ἐπενόησε κάποιαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν πρὸς ἰδίαν εὐαρέστησιν, ἀλλὰ παρουσιάζεται δρῶν καὶ κινούμενος ἐν μέσῳ τῆς ταραχώδους ζωῆς τῶν συγχρόνων του· θέλει νὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῆς, ὡς τις ἐνθεὸς κῆρυξ καὶ παιδαγωγὸς ζητῶν νὰ ἐξεγείρῃ τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς, νὰνεύρῃ τὸν ἔσχατον λόγον τῆς ἠθικῆς των καταπτώσεως, νὰ πλήξῃ τὸ κακὸν εἰς τὴν ρίζαν του καὶ νὰποκαλύψῃ εἰς αὐτοὺς κόσμον καθαρώτερον καὶ καθυπέρτερον, ὁ ὁποῖος καὶ εἰς αὐτὸν ἀπεκαλύφθη διὰ συντόνου διανοητικῆς ἐργασίας. Περὶ τῆς δράσεως τοῦ Πλωτίνου εἰκόνα ὀπωσοῦν ζωηρὰν μᾶς δίδει ὁ μαθητῆς του Πορφύριος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸν βίον του καὶ ἐξέδωκε μετὰ θάνατον τὰ ἔργα του.

Ὁ Πλωτῖνος ἐγεννήθη εἰς τὴν Λυκόπολιν τῆς Αἰγύπτου περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Γ' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀπὸ τοῦ 8<sup>ου</sup> ἔτους τῆς ἡλικίας του ἔτυχε τῆς συνήθους τότε γραμματικῆς καὶ ρητορικῆς μορφώσεως. Ἄλλ' ἢ μόρφωσις αὕτη τοῦ σχολείου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν Πλωτῖνον, ὁ ὁποῖος ὠρέγετο ἀκριβεστέρας καὶ βαθυτέρας διδασκαλίας, ἱκανῆς νὰ διαφωτίσῃ αὐτὸν περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων αἰτίων τῆς συνδέσεως καὶ συναφείας τοῦ κόσμου. Κατὰ τὸ 28<sup>ον</sup> ἔτος τῆς ἡλικίας του ἀποφασίζει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπισκέπτεται τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἄλλ' ἀτυχῶς δὲν εὗρισκεν ὅ,τι ἐξήτει, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων δοξασιῶν τῶν φιλοσόφων δὲν τοῦ ἐδίδετο καμμία ἐπαρκῆς ἀπάντησις περὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τόσον βαθέως συνεχίνουν τὴν ψυχὴν του.

Κατηφής και πλήρης λύπης ἐκ τῆς ἀκροάσεως αὐτῶν ὠδηγήθη ὑπὸ τινος φίλου του πρὸς ἄνδρα παράδοξον, τὸν Ἀμμώνιον Σακκᾶν, τὸν ὁποῖον εὐθὺς ὡς ἤκουσε διδάσκοντα, ἀνέκραξεν ὁ Πλωτῖνος «τοῦτον ἐζήτουν». Ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς ἡμέρας κατέστη ὁ πιστότατος μαθητῆς τοῦ Ἀμμωνίου. Ἡ σχέσηις τοῦ Πλωτίνου πρὸς τὸν Ἀμμώνιον μᾶς ὑπενθυμίζει κάπως τὴν σχέσηιν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Σωκράτη.

Ὁ Ἀμμώνιος κατήγετο ἀπὸ γονεῖς χριστιανούς και ἀνετράφη μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ γρηγορᾶ περιηλθεν εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου και ἀνησυχῶν και ἀποστέργων πολλὰ διδάγματα του, ἔγινεν ἀποστάτης και ἠσπάσθη τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅπως ὁ Σωκράτης, και ὁ Ἀμμώνιος ἦτο ἀπλοῦς τις ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ καταγινόμενος εἰς τῆς ἀληθείας τὴν εἰλικρινῆ ἔρευναν. Συνηθροίζοντο περὶ αὐτὸν πλεῖστοι μαθηταί, μὲ τοὺς ὁποίους συνεζήτει και προσεπάθει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς θεότητος. Καθὼς ὁ Σωκράτης, και ὁ Ἀμμώνιος δὲν ἀφήκε κανὲν γραπτὸν ἔργον. Πρὸ πάντων δ' ἐνεφορεῖτο θρησκευτικῶν παραστάσεων δὲν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν Λογικὴν γνῶσιν και τὴν θεωρητικὴν δικαιολογίαν της, ἀλλ' ἦτο αὐτὸ τοῦτο φύσις θρησκευτικῆ ἐπίστευεν ὅτι δύναται νὰ νηυροῦται εἰς ἄμεσον θέαν τῆς θεότητος. Ὁ θρησκευτικός του ἐνθουσιασμός και ἡ εἰς τὸν Θεὸν ἐνδόμυχος πίστις του ἐπροξένησαν εἰς τοῦ Πλωτίνου τὴν ψυχὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἐφρόνει δὲ ὁ Ἀμμώνιος ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία παραβαλλομένη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν ἦτο τοῦλάχιστον ἐφάμιλλος, ἂν μὴ ὑπερτέρα, οἱ δὲ μεγάλοι Ἕλληνες φιλόσοφοι πολὺ πρότερον τοῦ Χριστοῦ σαφῶς κατεῖδον και κατενόησαν τὰς σπουδαιότητας ἐννοίας περὶ θεοῦ και περὶ ψυχῆς. Τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἐμπεριείχετο ἤδη τελείως ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια, ἐνεστερνίσθη παραλαβὼν παρὰ τοῦ διδασκάλου και ὁ Πλωτῖνος. Ἐνῶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐπικρατεῖ ἐπιστημονικός τις καταμερισμός και εἰδίκευσις τῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὁ Ἀμμώνιος πορευόμενος τὴν ἐναντίαν ὁδὸν προσπαθεῖ

νάναγάγη ἀπάσας τὰς μορφὰς τῆς νοήσεως καὶ τὰς ἰδέας εἰς μίαν ὑψίστην θεῖαν ἀρχήν. Ἀκριβῶς δὲ τὸ δόγμα τοῦτο εἶναι τὸ τόσογ ἀρρήκτως συνδέσαν τὸν Πλωτῖνον μετὰ τοῦ διδασκάλου του. Καὶ τοῦ Πλωτίνου ἡ ψυχὴ κατεῖχeto ὑπὸ ἀπείρου πόθου πρὸς τὸ Ἐν καὶ τὸ θεῖον.

Ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη συνεσχόλασε μετὰ τοῦ Ἀμμωνίου ὁ Πλωτῖνος μέχρι τοῦ 38 ἔτους τῆς ἡλικίας του. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα θὰ εἶχε βεβαίως ὠριμάσει ἐν τῇ διανοίᾳ του ἡ περὶ κόσμου καὶ ζωῆς θεμελιώδης θεωρία του. Ἀποθανόντος τοῦ Ἀμμωνίου κατὰ τὸ 242, ἐγκαταλείπει ὁ Πλωτῖνος τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ μνηθῆ τὰ τῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας τῶν Ἰνδῶν καὶ Περσῶν, παρηκολούθησε τὸν Ρωμαῖον αὐτοκράτορα Γορδιανὸν ἐκστρατεύοντα κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ φρονευθέντος τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, ἐπηκολούθησε γενικὴ ταραχὴ· μόλις δ' ἐσώθη ὁ Πλωτῖνος φεύγων εἰς Ἀντιόχειαν, ὁπόθεν κατὰ τὸ 244 καταφεύγει εἰς Ρώμην. Ἐδῶ ἐγκαινίζει τὴν φιλοσοφικὴν του διδασκαλίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀκόμη μίαν φορὰν διέλαμψεν ἡ ὅλη δύναμις καὶ ἡ ὠραιότης τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Συναθροίζει ὀλόγουρά του πλείστους μαθητάς, γυναῖκας καὶ ἄνδρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὅχι ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐπισήμων, διὰ νὰ ἐνωτισθοῦν τὴν διδασκαλίαν του. Ὁ οἶκος του ἀποβαίνει αὐτόχρημα φιλάνθρωπον ἄσυλον χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, τῶν ὁποίων γίνεται εὐπρόθυμος προστάτης καὶ παρήγορος βοηθός. Κατὰ τὰς μετὰ τῶν μαθητῶν του συνδιατριβὰς μετεχειρίζετο τὸν διάλογον. Οὕτω λ.χ. μετὰ τοῦ μαθητοῦ του Πορφυρίου ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διελέχθη περὶ τῆς σχέσεως ψυχῆς καὶ σώματος. Κατὰ τὰς συνομιλίαις ταύτας ἀνεγινώσκοντο καὶ ἠρμηνεύοντο τὰ ἔργα τῶν μεγάλων φιλοσόφων, εἰς δὲ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐπισυνῆπτεν ὁ Πλωτῖνος τὰς ἰδίας του παρατηρήσεις· ἀνῆγε τὰ συναγόμενα συμπεράσματα εἰς γενικὴν τινα φιλοσοφικὴν ἀποψιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐναπέθετε τὴν ὅλην θέρημην καὶ ἐσωτερικότητα τῆς θρησκευτικῆς του πίστεως. Ἀπὸ τῆς γλώσσης του ἔρρεεν ἡ γλυκεῖα φωνὴ τοῦ ἐνθέου ἀνδρός, τοῦ βαθύφρονος ἱεροφάντου, τοῦ ἐκστα-

τικοῦ μυσταγωγῶ. Οἱ ὁπαδοί του καθ' ἑκάστην ἐπληθύνοντο καὶ ἡ διδασκαλία του ἀπέβαινε τόσον ἐπαγωγὸς καὶ γοητευτικὴ, ὥστε καὶ ρωμαῖοι συγκλητικοὶ νὰ τὴν ἀσπασθοῦν καὶ νὰ θέλουν νὰκολουθήσουν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διατυπουμενοὺς βιοτικoὺς κανόνας. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Γαλιῆνος καὶ ἡ σύζυγός του Σαλωνίνα ἐστήριξαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς χρηστοτάτας τῶν ἐλπίδων. Ὁ Πλωτῖνος ἐθεωρήθη ὡς ὁ μόνος δυνάμενος νὰ ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ νὰ διαπαιδαγωγήσῃ ὀρθῶς τὴν εὐπλαστον νεολαίαν. Τὰ μεγάλα πρότυπα, εἰς τὰ ὁποῖα μὲ θαυμασμὸν ὁ Πλωτῖνος ἀπέβλεπεν, ἦσαν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων. Συνεβούλευσε δὲ τὸν αὐτοκράτορα νὰνιδρῶσῃ κατεστραμμένην τινὰ πόλιν εἰς Καμπανίαν καὶ νὰ τὴν ἀφιερῶσῃ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Πλάτωνος. Τὸ σχέδιόν του ἐνεκρίθη καὶ ἡ νέα ιδιότυπος πόλις θὰ ὠνομάζετο Πλατωνόπολις, τῆς ὁποίας οἱ πολῖται ὄφειλον νὰ διάγουν κατὰ τοὺς νόμους τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου τεθέντας. Ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου ἐματαιώθη κατόπιν εἰσηγήσεων τῶν συμβούλων τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐνόμιζον ἀδύνητον. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπέρχεται ὁ Πλωτῖνος ἐκ τῆς Ρώμης εἰς τὴν ἐν Καμπανίᾳ ἔπαυλιν φίλου τοῦ τινος καὶ ὁπαδοῦ, ὅπου ὀλίγον ὕστερον ἀπέθανεν ἐκ βαρείας νόσου (περὶ τὸ 270).

Ἄργα ἤρχισεν ὁ Πλωτῖνος νὰ συγγράφῃ τὰ ἔργα του, προτραπείς μάλιστα εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν του. Οὕτω δὲ ἦλθον εἰς φῶς μετὰ τὸν θάνατόν του αἱ ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου ὀνομασθεῖσαι **Ἐννεάδες**, ἧτοι τόμοι ἕξ, τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀποτελεῖται ἕξ ἐννέα λόγων ἧτοι πραγματειῶν. Ἡ τοιαύτη κατάταξις ἔγινε ὄχι χωρὶς καταβιασμὸν τῆς προσαλλήλου ἐσωτερικῆς συναφείας τῶν ἐξεταζομένων διαφόρων ζητημάτων. Αἱ πραγματεῖαι αὗται, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ εἶναι φιλοσοφικὸς ἄμα καὶ θρησκευτικὸς καὶ αἱ ὁποῖαι καταμηνύουν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῆς ὅλης ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς πλατωνικῆς, ἀριστοτελικῆς καὶ στωικῆς, ὑποκείμενον ἔχουν τὰ ὑψίστα προβλήματα, τὰ ὁποῖα διαρκῶς βασανίζουν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ἐν αὐταῖς διερευνῶνται ὁ θεός, ὁ νοῦς, ἡ ψυχὴ, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἡ ἐλευθερία, τὸ καλόν, ὁ ἔρως, αἱ ἰδέαι, ἡ ὕλη, τὸ κακόν, καὶ καθόλου πᾶν ὅ,τι ἠμποροῦσε νὰ συγκινηθῆσιν τὰ μυχαιάτατα τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου.

Ἄλλὰ ποία ἦτο ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἤκμασεν ὁ Πλωτῖνος; Ἡ τότε γνωστὴ οἰκουμένη ὅλη ἦτο ὑπεξυγωμένη εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας συνηνώθησαν μεταξύ των ποικίλα ἔθνη καὶ ποικίλοι λαοὶ εἰς τοὺς ὁποίους μετέδωκεν ὅσον εἶχεν αὕτη πολιτισμόν. Ἄλλ' ἡ ἐνότης αὕτη ἦτο ἐξωτερικὴ, ἦτο πολιτικὴ ἐνότης, ὄχι θρησκευτικὴ καὶ πνευματικὴ. Οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ἀπεράντου κράτους των δὲν ἐνεφοροῦντο ὑπερτέρων τινῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, δὲν ὤρμῳντο ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἠθικᾶς ἀρχάς, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ των πᾶσα ἐστηρίζετο ἐπὶ μιᾶς ἀκραδάντου καὶ κραταιᾶς βουλήσεως. Ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς δὲν ἀφηροῦντο τὰ ἱερὰ τῆς λατρείας των, διὰ νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς αὐτοὺς ἄλλα· ὁ κοσμοκράτωρ λαὸς ἀδιαφορῶν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ἠττημένους λαοὺς νὰσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των, ἤρκει νὰ μὴ παραβλάπτεται τὸ *imperium romanum*. Ἐπακολούθημα τούτου ἦτο ἡ σύμμιξις καὶ ὁ συμφυρμὸς ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει παντοειδῶν θρησκευμάτων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἡ ὁποία ἦτο ἡ κυριωτάτη πνευματικὴ ἐστία τοῦ τότε πεπολιτισμένου κόσμου, συμφύρονται παντοῖοι λαοί, Ἕλληνες, Ἰουδαῖοι, Αἰγύπτιοι, Ἀσιᾶται, καὶ δι' αὐτῶν ποικίλαι λατρεῖαι. Παρὰ τὸν Διόνυσον καὶ τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Κυβέλην ὁ Σέραπις, ὁ Ὅσιρις, ἡ Ἴσις, ὁ Μίθρας· καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες μετὰ θάνατον γίνονται θεοί. Ἡ ποικιλία αὕτη τῶν θεοτήτων συνετέλει εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ καθόλου ἡ εἰσαγωγή νέων θεῶν ἐπέφερε σάλον τινὰ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἢ ἔτρεπε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀκρατὸν δεισιδαιμονίαν· ἐκ τούτου δὲ προέκυψαν οἱ θρησκευτικοὶ **θίασοι**, ἐκ τούτου οἱ περιερχόμενοι τὰς πόλεις μάγοι καὶ θεουργοί. Τὸν θρησκευτικὸν τοῦτον κυκεῶνα ἐπέτεινεν ἀκόμη περισσότερον ἡ ἐμφάνισις νέας θρησκείας

πλήρους νεανικοῦ σφρίγγους καὶ ζωτικότητος, τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος πρωϊμώτατα ἔφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ταχέως διεδόθη.

Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ καταλάβῃ τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς ἰσχυροτάτη χρεία νέας ἐνιαίας θρησκευτικῆς ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία νὰ αἴρῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν, νὰ καθάρῃ τὸ συναίσθημα ἀπὸ παντὸς δεισιδαιμονικοῦ ρύπου καὶ οὕτω νὰ παρέχῃ παρηγορίαν καὶ ἱκανοποίησιν. Ἡ χρεία αὕτη, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τῆς τελευταίας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηριδος νάναφαίνεται, δίδει εἰς τὴν φιλοσοφικὴν διάνοησιν νέαν τροπήν. Ἡ φιλοσοφία τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι *θρησκευτικὴ* ἢ *θεοσοφικὴ*. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ἀναφαίνονται ὄπαδοὶ πάντων τῶν προακμασάντων φιλοσοφικῶν συστημάτων, νέοι πυθαγόρειοι, ἀκαδημαῖκοί, περιπατητικοί, στωϊκοί, σκεπτικοί, ἐπικουρείοι, κύριον ὑποκείμενον φιλοσοφικῆς ζητήσεως γίνεται ἡ σχέσις θεοῦ καὶ ψυχῆς, ἀνακινεῖται διαρκῶς τὸ ζήτημα περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἐκεῖ, ὁπόθεν ἦλθεν, μελετῶνται ἐνδελεχῶς τὰ μέσα, τῶν ὁποίων ἔχει χρείαν ἡ ψυχὴ διὰ νὰποκτήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν πατρίδα, καὶ ἐν γένει ἀναζητεῖται ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων ὁ ἄγνωστος θεός. Ἡ θεοσοφικὴ αὕτη τροπὴ ἀντλεῖ ζωτικούς χυμοὺς ἀπὸ τὰς φιλοσοφικὰς ιδέας τοῦ παρελθόντος καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, μετὰ τὴν ὁποίαν συγγενεὺς κατὰ τὴν τάσιν τῆς ἐρεῦνης τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν, τοῦ νοητοῦ. Οὕτως ἐπέρχεται ἀναγέννησις τοῦ πλατωνισμοῦ, ἐμφανίζεται ὁ *νέος πλατωνισμός*, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διὰ τῆς συζεύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς ἀναβλαστάνει δαιμιλῆς καὶ ὠραία ἡ ἀνθησις τοῦ ἑλληνικοῦ μυστικισμοῦ.

Ἡ θεμελιώδης ἔννοια, τὴν ὁποίαν εἰσάγει ὁ Πλωτῖνος, εἶναι ἡ τῆς ἐκπορεύσεως ἢ ἐκχύσεως ἢ ἀπορροῆς (ἢ *em-patio*, καθὼς ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν φιλοσόφων ἐπωνομάσθη). Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι καθαρὰ σύνθεσις τῶν θεμελιωδῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ παρελθόντος. Ἡ μὲν πλατωνικὴ περὶ ἰδεῶν διδασκα-

λία εἶναι σύστημα ὅλως ὑπερβατικόν: αἱ ἰδέαι ὡς νοητὰ ὄντα ἀντίκεινται πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος παρέχει μόνον ἀτελή, ὠχρὰ ἐκείνων ἀπεικάσματα. Ὁ δὲ Ἄριστοτέλης ἐδίδαξε τὴν παρουσίαν τοῦ εἴδους ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ ἡ Στοὰ κατόπιν προάγουσα τὸ δίδαγμα τοῦτο εἰς τὰ ἔσχατα ἄκρα ἀποφαίνεται ὅτι τὸ νοητὸν ζῆ ἐν τῇ ὕλῃ, ὁ θεὸς ἐν τῷ κόσμῳ (*πανθεϊκὸν* δόγμα). Ἡ ἔννοια λοιπὸν τῆς ἀπορροῆς συνδυάζει ὑπέρβασιν καὶ παρουσίαν: ὁ θεὸς κεῖται μὲν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου καὶ ἐπέκεινα τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύονται πρῶτον τὰ μεταξὺν τούτου καὶ τοῦ κόσμου, ὁ λόγος, οἱ λόγοι ἢ ὁ νοῦς, αἱ ἰδέαι, αἱ ψυχαί, καὶ ἀπὸ τῶν διαμέσων τούτων ὄντων ἀπορρέουν ἐν βαθμιαία ἀκολουθία τὰ γήϊνα πράγματα, ἔσχατη δὲ καὶ ἀσθενεστάτη τῶν ἀπορροῶν εἶναι ἡ ὕλη. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔκχυσιν ταύτην τοῦ θείου ὑπάρχει ἀντίστοιχος ἢ εἰς αὐτὸ ἐπιστροφή ὡς ἔσχατος σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀπορροῆς εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπικρατήσασαν ἔννοιαν τῆς ἀνεπίξεως ἢ ἐξεπίξεως. Ἡ ἀνεπίξις σημαίνει βαθμιαίαν πρόοδον ἀπὸ τοῦ ἀτελεστεροῦ εἰς τὸ τελειότερον, ἐνῶ ἡ ἀπορροὴ σημαίνει βαθμιαίαν ἔκπτωσιν καὶ ὑπόβασιν ἀπὸ τοῦ τελειότερου εἰς τὸ ἀτελέστερον. Ἦδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξις, ἥτοι ἡ σύνδεσις ψυχῆς καὶ σώματος, παριστάνεται ὡς τι ἁμάρτημα, ἀλλ' ὁ Πλωτῖνος τὴν παράστασιν ταύτην προήγαγεν εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ ὅλη ἐμπειρικὴ ὑπαρξις στηρίζεται ἐπὶ τῆς προαιωνίου ἀποστάσεως τοῦ νοῦ, ἐπὶ τινος βαθμηδὸν προϊούσης ἀποπλανήσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ Ἐνός, ἀπὸ τοῦ Πρώτου ὅθεν σκοπὸς τῆς ὅλης μας ἐνεργείας ὀφείλει νὰ εἶναι ἢ διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως ἐκ νέου προσέγγισις πρὸς τὸ Ἐν, πρὸς τὸ θεῖον. «Ποῖον ἄραγε εἶναι, ἐρωτᾷ ὁ Πλωτῖνος, τὸ παρακινήσαν τὰς ψυχὰς νὰ λησμονήσουν τὸν πατέρα θεὸν καί, ἐνῶ μετέχουν αὐτοῦ καὶ ὅλως ἀνήκουν εἰς αὐτόν, ὅμως νὰ γνοήσουν ἑαυτὰς καὶ ἐκείνον; ἀρχὴ βέβαια τοῦ κακοῦ τῶν ἦτο ἡ τόλμα καὶ ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς γένεσιν καὶ ἡ πρώτη ἑτερό-



της (τ. ἔ. ὁ διχασμὸς εἰς νοῦν καὶ ἰδέας) καὶ τὸ ὅτι ἠθέλησαν νὰ εἶναι αὐτεξούσιοι. Ἐπειδὴ δὲ προφανῶς ἠσθάνθησαν ἡδονὴν διὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦτο καὶ περισσότερον πάντοτε παρεδίδοντο εἰς τὰς αὐθαιρέτους ὁρμάς των, ἔτρεξαν τὸν ἀντίθετον δρόμον, καὶ ἀφ' οὗ ἀπεστάτησαν καὶ ἀπεμακρύνθησαν παραπολύ, ἠγγνόησαν ὅτι καὶ αὐταὶ ἀπεκεῖ καταγονται, ὅμοιαι μὲ παιδιὰ, τὰ ὅποια ἀμέσως ἀποσπασθέντα ἀπὸ τοὺς πατέρας των καὶ πολλὸν χρόνον μακρὰν των ἀνατραφέντα ἀγνοοῦν καὶ τὸν ἑαυτὸν τους καὶ τοὺς πατέρας. Αἱ ψυχαὶ λοιπὸν ἐπειδὴ οὔτε ἐκείνον οὔτε ἑαυτὰς ἐγνώριζον καὶ ἔξ ἀγνοίας τοῦ γένους των ταπεινώσασαι τὸν ἑαυτὸν τους ἐτίμησαν τὰ ἄλλα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μᾶλλον παρὰ τὸν ἑαυτὸν τους ἐθαύμασαν καὶ εἰς αὐτὰ μὲ θαυμασμόν καὶ ἔκπληξιν προεκολλήθησαν, ἀπεκόπησαν ἀποτόμως καὶ περιεφρόνησαν ἐκεῖνα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀπεστάτησαν. . . . Διὰ τοῦτο διττὸν λόγον πρέπει τις νὰ πειθύνῃ πρὸς ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶναι εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, μὴπως κατορθώσῃ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὰ ἐναντία καὶ τὰ ἀρχικὰ καὶ νὰναγάγῃ μέχρι τοῦ ἀκροτάτου καὶ Ἐνὸς καὶ Πρώτου. Ποῖοι λοιπὸν εἶναι οἱ δύο οὗτοι λόγοι; ὁ μὲν σκοπεύει νὰ δείξῃ τὴν ἀτιμίαν καὶ ταπεινότητα ἐκείνων, τὰ ὅποια τῶρα τιμῶνται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ὁ δὲ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ τὴν ψυχὴν πόσον ὑψηλὸν εἶναι τὸ γένος καὶ ἡ ἀξία της· ὁ λόγος οὗτος προηγεῖται ἐκείνου καὶ ἐὰν διασαφηνισθῇ, θὰ κάμῃ καὶ ἐκεῖνον φανερόν».

**Τὸ Ἐν ἢ ὁ θεός.** Ὁ Πλάτων ἤδη ἐδίδαξεν ὅτι ἡ «ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ» ἦτοι ὁ θεὸς εἶναι ἡ ὑπεριότη πασῶν τῶν ἰδεῶν»: ὅπως ὁ ἥλιος εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων εἶναι ἡ αἰτία ὅχι μόνον τοῦ νὰ εἶναι ταῦτα ὄρατά, ἀλλὰ καὶ νὰ γεννῶνται καὶ ναῦξάνωνται, οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν παρέχει εἰς αὐτὰς ὅχι μόνον τὸ *γινώσκεισθαι*, ἀλλὰ καὶ τὸ *εἶναι*. Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ Πλωτῖνος ἐξαίρει τὸ Ἐν ἢ τὸν Θεὸν ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐνῶ παρὰ Πλάτωνι τὸ ἀγαθὸν εἶναι μὲν *ἐπέκεινα* τῆς οὐσίας *πρᾶσβεία* καὶ *δυνάμει ὑπερέχον*, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπέκεινα τῆς ἰδέας, ἦτοι εἶναι καὶ αὐτὸ ἰδέα καὶ

δὴ ἡ κρατίστη τῶν ἰδεῶν, προσιτὴ εἰς τὸν νοῦν, ὁ θεὸς τοῦ Πλωτίνου εἶναι ἐπέκεινα καὶ αὐτῆς τῆς ἰδέας, διαφεύγει τὴν νόησιν (*ἐπέκεινα νοήσεως*). Προβαίνων ὁ Πλωτίνος εἰς τὴν ὑψίστην τῶν ἀφαιρέσεων κατείδεν ὅτι νοῦς καὶ ἰδέαι εἶναι συσχετικά, ὅτι «παντὶ νῶ συνέζευκται τὸ νοητόν», ἢ, ὡς λέγομεν σήμερον, μὲ πᾶν ὑποκείμενον εἶναι συνδεδεμένον τὸ ἀντικείμενον, ὅτι ἐπομένως ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἔχομεν πάντοτε τὴν *ετερότητα* ἢτοι τὴν διαχώρισιν, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ὡς ἡ πρώτη αἰτία τοῦ κακοῦ. Ὁ θεὸς λοιπὸν εἶναι μόνον τὸ Ἐν, τὸ ὁποῖον ὡς τοιοῦτον οὔτε νοῦν, ὡς ὁ νοῦς, ἢμπορεῖ νὰ εἶναι, οὔτε νοητόν, ὡς αἱ ἰδέαι, ἐπομένως εἶναι ἐπέκεινα πάσης οὐσίας καὶ πάσης γνώσεως. Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ εἰσδύσωμεν μέχρι τοῦ καθαροῦ ὄντος εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ νὰ θέλωμεν νὰποκαλύψωμεν τὰς μυστηριώδεις ἀβύσσους τῆς θεότητος. Λοιπὸν δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτοῦ τί εἶναι, ἀλλὰ μόνον τί δὲν εἶναι. Τὸ Ἐν δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀριθμητικόν· ἡ ἀριθμητικὴ μονὰς προϋποθέτει τὸ δύο, τὸ τρία, καὶ ἑξῆς, ἐνῶ τὸ θεῖον Ἐν ἰσοῦται μὲ τὸ ἄπειρον καὶ ἐμπεριέχει τὰ πάντα. Δὲν εἶναι μεριστὸν καθὼς ἡ ἀριθμητικὴ μονὰς μὲ τὰ ἄπειρα κλάσματα τῆς.

«Γεννητικὴ ἡ τοῦ Ἐνὸς φύσις οὐσα τῶν πάντων, οὐδὲν αὐτῶν ἔστιν»· εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ὠραιότητος χωρὶς αὐτὸ τοῦτο νὰ εἶναι ὠραῖον, ἡ πηγὴ παντὸς εἶδους αὐτὸ ἀνείδειον ὄν, ἡ πηγὴ πάσης νοήσεως χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι ὄν νοῦν· μέτρον καὶ πέρας πάντων χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι τι. Εἶναι ἡ καθαρὰ νόησις, πηγὴ πάσης συγκεκριμένης νοήσεως, τὸ καθαρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον μᾶς κάμνει πάντα τὰ πράγματα νὰ βλέπωμεν καὶ τὸ ὁποῖον κατ' ἀκολουθίαν δὲν διακρίνομεν συνήθως ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα· Εἶναι ἡ ἀρχὴ παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ «ὑπεράγαθον», καὶ αὐτὸ «οὐχ ἑαυτῷ ἀγαθόν, τοῖς δ' ἄλλοις ἀγαθόν εἴ τι αὐτοῦ δύναται μεταλαμβάνειν». Προσνέμονες εἰς τὸν θεὸν νόησιν ἑαυτοῦ καὶ καθιστῶντες ὄν ἀτομικόν, τὸν ἀτιμάζομεν καὶ τὸν ταπεινοῦμεν. Ἡ νόησις ἢ συνείδησις τὴν ὁποίαν ἔχομεν τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι μὲν ἀγαθὸν δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο

διὰ τὸν θεόν. Τὸ σκοτεινὸν ἀναζητεῖ τὸ φῶς διὰ τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ τὸ φῶς αὐτὸ ἔχει χρεῖαν νὰ βλέπῃ; Δὲν ἀκολουθεῖ δ' ὅμως ὅτι τὸ ὑπέρτατον ὄν εἶναι ἀσύνητον καὶ ἀσυνειδητον καὶ τυφλὸν δίκην λίθου ἢ φυτοῦ· εἶναι ἐπέκεινα τῆς ἀσυνειδησίας, καθὼς εἶναι ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως. Ἡ ἀντίθεσις συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου δὲν ὑπάρχει δι' αὐτό. Οὐδὲ βούλησιν ὁ θεὸς ἔχει, ὅπως τὴν νοοῦμεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· δὲν τείνει εἰς κανένα σκοπὸν· βούλεται καὶ ὀρέγεται μόνον ἑαυτοῦ, διότι ἔξω ἑαυτοῦ τίποτε δὲν εἶναι ἐπιθυμητόν· αὐτὸς εἶναι ἡ εἰρήνη, ἡ ἀνάπαυλα, ἡ ὑπερτάτη ἱκανοποίησις. Οὗτ' ἐλευθερὸς εἶναι καθὼς αἱ ψυχαί, οὔτε δοῦλος, καθὼς τὰ σώματα· εἶναι ἐπέκεινα τοῦ αὐτεξουσίου, τὸ ὁποῖον κυμαίνεται μεταξὺ ἀντιθέτων προσδιορισμῶν, ὅπως εἶναι ἐπέκεινα τῶν σωματικῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα δέχονται τὰς παρορμήσεις τῶν ἀπὸ ἐξωτερικῆς δυνάμεως. Ἐπειδὴ κάθε χαρακτηρισμὸς διδόμενος εἰς αὐτόν, τὸν περιορίζει, πρέπει ν' ἀπέχωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ δίδωμεν προσδιορισμούς· εἶναι ὅλα καὶ οὐδὲν ἔξ ὅσων δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν. Ἐνεκα τούτου καὶ αἱ προσηγορίαι τὰς ὁποίας δίδει εἰς τὸν θεὸν ὁ Πλωτῖνος (Ἐν, Ὑπεράγαθον, καθαρὰ Νῆσις, καθαρὰ Ἐνέργεια) ἀναγκάζεται αὐτὸς οὗτος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν εἶναι σύμμετροι. Ἐπὶ τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἄλλο ἤμποροῦμεν νὰ λέγωμεν ἢ ὅτι εἶναι ἐπέκεινα παντὸς νοητοῦ καὶ ρητοῦ. Καὶ ἀκριβῆ δὲ λόγον ὁ θεὸς δὲν εἶναι αὐτὸς ὄν, διότι εἶναι ἐπέκεινα τοῦ ὄντος καὶ αἰτία αὐτοῦ.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ θεὸς εἶναι ἡ ὑπερτάτη ἀφαίρεσις, φθάνομεν εἰς αὐτόν μόνον δι' ἀπολύτου ἀφαιρέσεως. Διὰ νὰ καταμάθωμεν τὰς ἰδέας, ἀνάγκη νὰ κάμωμεν ἀφαιρέσιν τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων· ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ θεὸς εἶναι ἐπέκεινα τῶν ἰδεῶν, ὅσον αὐταὶ ἐπέκεινα τῶν αἰσθητῶν, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν θεόν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ κάμωμεν ἀφαιρέσιν πάσης ἰδέας. Φθάσας ὁ νοῦς εἰς τὴν ἀκροτάτην ταύτην κορυφὴν τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη ν' ἀπορρίψῃ τὴν κλίμακα, τὴν ὁποίαν εἶχε μεταχειρισθῆ διὰ ν' ἀναρριχηθῆ ἐκεῖ ἐπάνω, νὰ παραιτήσῃ τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ γίνῃ μυστικὴ θεά, λατρεία. Ἄν θελήσωμεν νὰ καθορίσωμεν τὸν θεὸν διὰ τοῦ λογισμοῦ

ἢ διὰ τῆς γλώσσης, τὸν χάνομεν. Οὕτως ἐξαγγέλλει ὁ Πλωτίνος τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ὑπέρτερος παντὸς λογισμοῦ, ὑπερβαίνει πᾶσαν ἀνθρωπίνην νόησιν, οὐδ' εἶναι αὐτὴ ἡ νόησις ἢ ἀποτελοῦσα τὴν ἐσωτάτην οὐσίαν του, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰπὼν «αὐτὸν ἄρα νοεῖ [ὁ θεός], εἴπερ ἔστι τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις». Ὁ πλωτίνειος θεὸς εἶναι ἐπέκεινα πάσης πεπερασμένης γνώσεως καὶ πάσης πεπερασμένης ὑπάρξεως. Ἡ φύσις αὐτοῦ εἶναι μυστηριώδης καὶ ἀνεξερεύνητος, αἰωνία καὶ ἀνεξάντλητος. Μόνον διὰ μυστικῆς θέας, δι' ἐσωτερικῆς ἐλλάμπσεως ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ.

Μὲ τὴν πλωτίνειον ταύτην περὶ θεοῦ ἐκδοχὴν ὁμοιάζει κατὰ τι ἢ κατόπιν ὑπὸ τοῦ Σπινόζα διατυπωθεῖσα. Καὶ οἱ δύο παραδέχονται ἀπόλυτον ἐνότητα (*“Ἐν, Μία οὐσία”*), ἢ ὁποία προϋπόκειται εἰς πᾶσαν ὑπαρξιν καὶ εἰς πᾶσαν γνῶσιν, καὶ οἱ δύο νομίζουν οὐσιώδεις διὰ τὴν ἀληθινὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων τὸ νὰ ἔχωμεν συνείδησιν τῆς ἐνότητος ταύτης καὶ νὰ τὴν ὑποβάλλωμεν ὡς βίαιον παντὸς ἄλλου, νὰ τὴν θεωρῶμεν ὡς τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πᾶσα ἀλήθεια ἐξαρτᾶται. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο ἀκολουθοῦν τὴν ἀρνητικὴν ὁδόν. Καθὼς ὁ Πλωτίνος, οὕτω καὶ ὁ Σπινόζας ἀννησοῦται εἰς τὴν *μίαν οὐσίαν*, ἀρνούμενος καὶ ἀποκλείων κάθε πεπερασμένον· πεπερασμένον δ' ἐννοεῖ κάθε τι, τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται. Ἡ διδασκαλία του εἶναι: *omnis determinatio est negatio*: διὰ νὰ παλλαγῶμεν λοιπὸν ἀπὸ κάθε ἄρνησιν, ὀφείλομεν νὰ πορρίψωμεν κάθε προσδιορισμόν· οὕτω δὲ ἡ ἐσχάτη πραγματικότης γίνεται ἀπολύτως *ἀόριστος*· ἐν τῇ ζητήσῃ μιᾶς καθαρῶς θετικῆς οὐσίας, μιᾶς ὑποστάσεως κειμένης ἐπέκεινα παντὸς περιορισμοῦ καταντῶμεν εἰς τὴν μάλιστα ἀφηρημένην πασῶν τῶν ἀρνήσεων. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ὁμοιότητας ταύτας ὑπάρχουν καὶ οὐσιώδεις μεταξὺ τῶν δύο ἐκδοχῶν διαφοραί, ὁποίας συνεπάγεται ὁ πανθεισμός τοῦ Σπινόζα παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ὑπερβατικὸν μυστικισμόν τοῦ Πλωτίνου. Μὴ ἐπαρκούμενος ὁ Σπινόζας εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ *ἀορίστου*, τὴν ταυτίζει ἀμέσως μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ *αὐτοδιορίστου*, ἐκείνου

δηλ. τὸ ὁποῖον εἶναι *causa sui*, τὸ ὁποῖον διορίζεται αὐτὸ δι' ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦτο δὲν δέχεται κανένα ἔξωθεν προσδιορισμόν, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ προσδιορισμοῦ πάντων τῶν ἄλλων πραγμάτων· τὴν οὐσίαν ταύτην θεωρεῖ ὡς ἔξωτερικευομένην εἰς ἀπειρίαν κατηγορημάτων καὶ τρόπων (*attributa et modi*). Ἐπακολούθημα δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ Σπινόζας νομίζει δυνατόν νὰ ποικίλωμεν γινῶσιν τοῦ ἀπολύτου καὶ μάλιστα γινῶσιν ἐπιστημονικῆν, ἐνῶ κατὰ τὸν Πλωτῖνον τὸ ἀπόλυτον κεῖται ἐπέκεινα πάσης γνώσεως καὶ μόνον ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἐκστάσεως, ὅπου πᾶσα σαφῆς νόησις γίνεται ἄφαντος, ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν. Ἐπειτα ὁ Σπινόζας, ἐνῶ συμφωνῶν μὲ τὸν Πλωτῖνον λέγει ὅτι, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ἀπόλυτον, ὀφείλομεν νάνηψωθῶμεν ὑπεράνω τῆς ἀμέσου καὶ ἐμπειρικῆς συνειδήσεως τῶν πραγμάτων, ὅμως παραδέχεται ὅτι οὔτε αἱ ἰδέαι τῆς ὕλης καὶ τοῦ νοῦ, οὔτε αἱ ἰδέαι τῶν ἀτομικῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων κατὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀφανίζονται τελείως, ἀλλὰ τοῦναντίον παραλαμβάνονται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νοήσει τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀναπαράγονται. Ὅθεν ἂν καὶ πάντα τὰ ἀντικείμενα, ὡς ταῦτα προσπίπτουν εἰς τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν μας, ὑπολαμβάνει ὡς φανταστικά καὶ οὐχὶ πραγματικά, ὅμως ἀποφαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὑψηλότερα τις ἀποψις, ἀπὸ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ θεωρῶμεν πάντα τὰ πράγματα ἐν τῷ θεῷ καὶ ὅτι ταῦτα οὕτω θεωρούμενα ἔχουν θεῖαν πραγματικότητα. Καίτοι δὲ πάλιν ὁ Πλωτῖνος εἶναι πεπεισμένος, ὅτι πάντα τὰ πράγματα καὶ πᾶσαι αἱ ψυχαὶ προϋποθέτουν τὸ ἀπόλυτον Ἐν, καὶ ὅτι ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς αὐτὸ οὔτε τὸν κόσμον οὔτε τὸν ἑαυτὸν μας δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν, ὅμως δὲν παραδέχεται ὅτι τὸ Ἐν ἐνυπάρχει εἰς ταῦτα ἢ ταῦτα εἰς τὸ Ἐν· ἀλλ' ἐννοεῖ τὸ Ἐν ὅλως καθ' ἑαυτό, παντελῶς χωριστὸν ἀπὸ τὸν φυσικὸν καὶ ἀπὸ τὸν νοητὸν κόσμον.

Ὁ κόσμος ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ Ἐνός, ὡς τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ ἡλίου, ἢ θερμότης ἀπὸ τοῦ πυρός, τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τοῦ μαθηματικοῦ ἀξιώματος. Ἡ ἀπορροή αὕτη οὔτε ὡς ἱστορικὸν οὔτε ὡς φυσικὸν ἢ χημικὸν γεγονόςὸς πρέπει νὰ ἐκλαμ-

βάνεται, ἀλλὰ νὰ νοῆται ὡς αἰδίος. Ἀπὸ τὸ ἔσχατον βάθος τῆς θεότητος προέρχονται κατ' ἀνάγκην αἱ μορφαὶ τοῦ κοσμικοῦ βίου, ὁ νοῦς, αἱ ἰδέαι, αἱ ψυχαί, οἱ θεοί, οἱ δαίμονες καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπιστρέφουν. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἤρχισε κατὰ τινὰ χρόνον οὐδὲ θὰ παύσῃ κατὰ τινὰ ἄλλον. Ὁ θεὸς κατ' ἀνάγκην ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ ἐκχύνεται εἰς τὸν κόσμον. Εἶναι ἴδιον τῆς θείας φύσεως νὰ ἐξέρχεται ἔξω ἑαυτῆς, νὰ ἐξωτερικεύεται καὶ νὰ παράγῃ ἄλλα ὄντα. Ποιῶν δὲ τοῦτο ὁ θεὸς δὲν χάνει τίποτε ἐκ τοῦ χαρακτῆρος του· μένει ὅ,τι ἦτο. Ἡ ὑπερροή τῆς ἐνεργείας, τὴν ὁποῖαν ὁ θεὸς χρησιμοποιεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς παραγωγὴν ἄλλων ὄντων, ἀναπληρῶνεται διαρκῶς ἀπὸ μυστηριώδεις ἐσωτερικὰς πηγὰς δυνάμεως.

Τοῦ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι σύστημα ἁρμονικὸν αἰτία εἶναι, ὅτι πάντα τὰ πράγματα συγκλίνουν τρόπον τινὰ πρὸς τὸ Ἐν ἐκεῖνο. Ἡ ἐπιστροφή αὕτη τοῦ ὄντος εἰς τὴν θείαν πηγὴν του εἶναι ἡ θεωρία ἢ θέα, ἡ μόνη δίδουσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ὑπερτάτην ἱκανοποίησιν, τὴν ὁποῖαν αὕτη ἀπαιτεῖ. Ἡ ἐνόρασις, ἡ θεωρία εἶναι ὁ σκοπὸς πάσης πράξεως, τάσεως, κινήσεως. Καθεὶς ἀναζητεῖ τὸ θεῖον κατὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον. Ὑπάρχουν φύσεις διανοητικαὶ καὶ φύσεις πρακτικαί. Ἐκεῖναι εἶναι κατὰ τὸν Πλωτῖνον ὑπέρτεραι ἀπὸ ταύτας. Καὶ αἱ δύο τείνουν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἀλλ' αἱ μὲν πρῶται φέρονται ἐκεῖ δι' ἀμεσωτάτης ὁδοῦ, διὰ τοῦ νοῦ, αἱ δὲ δεύτεραι διὰ παντοίων περιστροφῶν, διότι ἡ πρᾶξις εἶναι ἀποπλάνησις τοῦ νοῦ, σκιά θεωρίας ἢ λόγου, σημαίνει *ἀσθένειαν ψυχῆς*. «Ἀνίκανοι ὄντες οἱ ἄνθρωποι νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν θεωρίαν ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῆς ψυχῆς των δὲν ἠμποροῦν νὰ συλλάβουν ἱκανῶς τὸ θέαμα καὶ νὰ πληρωθοῦν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦν νὰ τὸ ἴδουν, φέρονται εἰς τὴν πρᾶξιν διὰ νὰ ἴδουν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅ,τι δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδουν μὲ τὸν νοῦν». Τὸ θεωρεῖν δὲν εἶναι μόνον τῆς ζωῆς ὁ τελικὸς σκοπός, εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ (*ἐκ θεωρίας καὶ θεωρία ἐστὶ*). Τὸ ζῶον, τὸ φυτόν, ἡ φύσις πᾶσα ἔχει αἰσθησιν ἢ σύνεσιν, ὥστε πάντα,

ἄλλα κατ' ἄλλον τρόπον, θεωροῦσι, δηλ. τείνουν διαρκῶς πρὸς τὸ Ἐν, πρὸς τὸ Πρῶτον.

**Ο νοῦς καὶ αἱ ἰδέαι.** Τὸ πρῶτον τοῦ Ἐνὸς γέννημα στρέφεται πρὸς αὐτὸ τὸ Ἐν καὶ διὰ τῆς θέας αὐτοῦ γίνεται **νοῦς** («ἐπειδὴ τὸ Ἐν εἶναι τέλειον διὰ τὸ ὅτι τίποτε δὲν ζητεῖ οὔτε ἔχει οὔτε χρειάζεται, ὑπερεξεχείλισε τρόπον τινὰ καὶ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ παρήγαγεν ἄλλο· τὸ δὲ γενόμενον εἰς αὐτὸ ἐπιστρέφει καὶ ἐπληρώθη καὶ ἐγένετο πρὸς αὐτὸ βλέπον καὶ νοῦς»), ὁ ὁποῖος εἶναι ὀλιγώτερον τέλειος, διότι εἰς αὐτὸν ἐνυπάρχει ἡ ἑτερότης νοῦ καὶ νοητοῦ. Ἐπὶ τοῦ νοῦ ἡ ἀπόλυτος ἐνότης τοῦ θεοῦ διχάζεται εἰς τὸν κυρίως νοῦν καὶ εἰς τὸν νοητὸν κόσμον, ἡ κατὰ τὴν σήμερον ἐν χρήσει φράσιν, εἰς ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον. Ἀλλὰ συγκρινόμενος ὁ νοῦς πρὸς τὰ ὑλικά σώματα εἶναι ἀκόμη ἀπόλυτος σχεδὸν ἐνότης· τοῦλάχιστον ὁ νοητὸς κόσμος καὶ ὁ τοῦτον θεωρῶν νοῦς δὲν εἶναι ἀκόμη χωρισμένοι οὔτε κατὰ χρόνον οὔτε κατὰ τόπον· νοῦς καὶ κόσμος νοητὸς εἶναι τὸ ἕτερον ἐν τῷ ἑτέρῳ. Ὁ νοῦς εἶναι εἰκὼν τοῦ Ἐνὸς καὶ περιέχει τὰ ἀρχέτυπα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, τὰς **ιδέας**. Κατὰ ταῦτα ὁ Πλωτῖνος διαφερόμενος, πρὸς τὸν Πλάτωνα ἐκδέχεται τὰς ἰδέας ὡς ἐνυπαρχούσας ἐν τῷ νῷ, οὐχὶ ἔξω τοῦ νοῦ.

Αἱ ἰδέαι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοητοῦ κόσμου, εἶναι αἱ ἄλλως λεγόμεναι **κατηγορίαι**, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθησαν κατὰ διάφορον τρόπον ὁ Πλάτων, ὁ Ἄριστοτέλης καὶ ἡ Στοά. Τὸ πρόβλημα τῶν κατηγοριῶν διεξέρχεται καὶ ὁ Πλωτῖνος ἀκολουθῶν τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος τὰς μορφὰς τοῦ ὄντος ἐξήτασεν ἰδίᾳ εἰς τὸν διάλογον «Σοφιστήν». Ἀναπτύσσων ὁ Πλωτῖνος τὴν ἰδίαν του διδασκαλίαν ὑποβάλλει εἰς ὄξυν ἔλεγχον τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄριστοτέλους καὶ τῆς Στοᾶς δογματιζόμενα. Καὶ τῶν δύο τούτων κοινὸν ἐλάττωμα εἶναι ἡ ἐξωτερικότης, ἡ ἀνθαίρετος συσσώρευσις προσδιορισμῶν λαμβανομένων τυχαίως ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς, ἡ ἔλλειψις θεωρητικῆς ἐνότητος, ἡ ἀσάφεια περὶ τὴν ἐννοιαν τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἀληθινῶν οὐσιῶν. Τῆς δὲ στωϊκῆς διδασκαλίας ἰδιαίτερον ἐλάττωμα εἶναι, ὅτι



στηρίζεται ἐπὶ ἐκδοχῆς ὑλιστικῆς. Πραγματευόμενος περὶ τῶν κατηγοριῶν ὁ Πλωτῖνος ἐμμένει εἰς τὴν ἀκριβῆ διάκρισιν νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου. Ἐπὶ τῶν ὅλως διαφόρων τούτων κόσμων αἱ κατηγορίαι ἔχουσι διάφορον ἔννοιαν. Πρῶτος ὁ Πλωτῖνος διέστειλε τὰς κατηγορίας τοῦ νοητοῦ κόσμου ἀπὸ τὰς τοῦ αἰσθητοῦ αἱ τοῦ νοητοῦ κόσμου κατηγορίαι εἶναι: *ὄν, κίνησις, στάσις, ταυτότης, ἑτερότης*. Τὰς δὲ δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους (οὐσία, ποσόν, ποτόν, πρὸς τι, ποῦ, ποτέ κτλ.) παραδέχεται ὁ Πλωτῖνος μόνον ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Τὸ σύνολον τῶν ἰδεῶν ἀποτελεῖ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νοητὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος εἶναι πλήρης ζωῆς, ἄχωρος, πανταχοῦ παρών, «δεύτερος θεός», καὶ πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐμφανίζεται ὡς πολλὰ καὶ ὡς μεταβολή, συνάπτει εἰς ἐνότητα. Ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν ὑπάρχει *μορφὴ καὶ μορφούμενον* ἦτοι ἡ ὕλη ἢ τὴν *μορφὴν δεχομένη καὶ αἰεὶ τὸ ὑποκείμενον οὐσα*. Ἄλλ' ἡ ὕλη αὕτη εἶναι ἢ *νοητὴ* ὕλη, διάφορος τῆς αἰσθητῆς, ἢ ὁποῖα εἶναι ἐκείνης μίμημα. Πλὴν τῶν ἰδεῶν ἢ *γενῶν*, τ. ἔ. γενικῶν μορφῶν, ὑπάρχουν τὰ εἶδη, τ. ἔ. οἱ εἰδικοί τύποι τῶν ἀτομικῶν ὄντων. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ ἔχει τὴν ἀντίστοιχόν του ἰδέαν, τὸ ἀρχέτυπόν του εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Ὅχι μόνον ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος κτλ., ἦτοι τόσαι ἰδέαι, ὅσα ἄτομα, Ἡ ἰδέα ἄρα δὲν εἶναι τὸ εἶδος ἀναλυόμενον εἰς ὅλην ὁμάδα ἀτόμων παροδικῶν, ἀλλ' εἶναι τὸ ἄτομον θεωρούμενον ὡς αἰώνιον. Ἐκ δὲ τοῦ ὅτι ὑπάρχουν τόσαι ἰδέαι, ὅσα καὶ ἄτομα, δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδεῶν εἶναι ἀπεριόριστος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαρχόντων ἀτόμων, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ἄπειρος εἰς τὴν φαντασίαν μας, δὲν εἶναι τοσοῦτος καθ' ἑαυτόν, διότι ἄλλως ὁ κόσμος δὲν θὰ ἦτο ὄν τέλειον, *ζῶον παντελές*. ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἰδέαι, οἱ τύποι τῶν ἀτόμων, ὑπάρχουν ἐν τῷ νῷ ὠρισμένοι κατὰ τὸν ἀριθμόν· ὁ Πλωτῖνος παραδέχεται τὴν μετεμψύχωσιν καὶ τὴν καθ' ὠρισμέναις μακρὰς περιόδους ἐπάνοδον τῶν αὐτῶν ὄντων.

*Ἡ ψυχὴ τοῦ παντός*. «Ψυχὴν γεννᾷ νοῦς»· καθὼς ἀπὸ



τοῦ Ἐνὸς ἀπορρέει ὁ νοῦς, οὕτως ἀπὸ τοῦ νοῦ ἐκπορεύεται ἡ ψυχὴ, ὁμοίᾳ μὲν, ἀλλὰ κατωτέρα τοῦ νοῦ. Ἰῶ ὄντι ὁ μὲν νοῦς εὐρίσκει ἐντὸς του τὰς ἰδέας, αὐταὶ εἶναι ἡ οὐσία του· ἡ δὲ ψυχὴ ὑποχρεοῦται νὰ τὰς ἀναζητήσῃ, νὰ ὑψωθῇ πρὸς αὐτὰς διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς διανοίας· ἀλλ' ὅ,τι ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης, δὲν εἶναι αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἰδέαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σύμμετροι εἰκόνες αὐτῶν, ἀπλαῖ ἔννοιαι (**λόγοι**). Δὲν ἔχει, ὡς ὁ νοῦς, τὴν ἄμεσον καὶ ὀλικὴν θεωρίαν, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὴν διασκεπτικὴν νόησιν, εἰς τὴν ἀνάλυσιν. Ὑποτελῆς εἰς τὸν νοῦν, τείνει πρὸς αὐτόν, καθὼς οὗτος πάλιν τείνει πρὸς τὸ θεῖον. Ἡ ἀποστολὴ τῆς εἶναι νὰ γίνῃ ὅ,τι **εἶναι** ὁ νοῦς, ἦτοι νοερά. Καθὼς δὲ ὑπάρχει ἐν ἀπόλυτον, εἰς κόσμος, οὕτως ἐν τῷ βᾶθει τῶν ἀτομικῶν ψυχῶν ὑπάρχει μία μόνη ψυχὴ, ἐκδηλουμένη ὑπὸ ποικίλας μορφάς, **ἡ ψυχὴ τοῦ παντός**, ἡ ὁποία εἶναι ὁ δεσμὸς ὁ συνάπτων μεταξύ των τὰς ἐπὶ μέρους ψυχὰς καὶ γεννῶσα εἰς αὐτὰς συμπάθειαν, ἔρωτα καὶ συναίσθημα συγγενείας. Εἰς τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸ σῶμα παραμένει ἡ ψυχὴ πάντοτε ἐν ἑαυτῇ. Τὸ σῶμα προσεγγίζει εἰς τὴν ψυχὴν, δέχεται παρ' αὐτῆς τὴν ζωὴν καὶ τὴν διατηρεῖ ἐν σιγῇ. Δὲν εἰσέρχεται κυρίως ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ σῶμα εἰς τὸν κόσμον τῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος δεσπόζεται ὑπὸ τῆς ψυχῆς. Καθὼς ὁ νοῦς ἐνθεν μὲν θεᾶται τὸ Ἐν, τὸ Πρῶτον, ἐνθεν δὲ γεννᾷ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἐνθεν μὲν στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω, αἴρεται μὲ πόθον καὶ εὐλάβειαν πρὸς τὸν νοῦν, ἐνθεν δὲ στρέφεται πρὸς τὴν φύσιν, νεύει πρὸς τὴν ὕλην. Κατὰ μὲν τὸ πρὸς τὰ ἄνω ἐστραμμένον μέρος ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶναι καθαρὰ, θεωρητικὴ, εἰκὼν τοῦ νοῦ καὶ ὑπ' ἔρωτος καὶ πόθου πρὸς τὸ ὑψηλόν τῆς πρότυπον κατεχομένη, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον εἶναι ἐνεργεῖα καὶ δύναμις διαμορφωτικὴ τῆς φύσεως. Ἡ θεωμένη ψυχὴ ὑποδέχεται τὰς ἰδέας παρὰ τοῦ νοῦ καὶ διαμορφώουσα φέρει αὐτὰς ἐν ἑαυτῇ, ὥστε ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸν νοῦν, ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἐν ἀσθενεστέρῃ μορφῇ, ἢ δ' ἐνεργητικὴ ψυχὴ μεταχειρίζεται τὰς ἰδέας ὡς δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων διαμορφώνει καὶ διευθετεῖ τὴν αἰσθητὴν φύσιν.

Μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς συνέχεται ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου. Ὁ χρόνος εἶναι τὸ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐργάζεται ἡ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ ἢ ὑπὲρ τὸν χρόνον οὔσα παράγει τὰ πράγματα ἐν τῷ χρόνῳ. Διὰ τὴν νοήσωμεν τὸν χρόνον, πρέπει νὰ τὸν συγκρίνωμεν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰῶνος ἢτοι τῆς αἰωνιότητος. Ὁ αἰὼν ὑπῆρξε πάντοτε ἢτο ὅτε οὔτε χρόνος ὑπῆρχεν ἀκόμη οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον. Ὁ χρόνος δὲν ἦτο ἀρχῆθεν μὲ τὸ ὄν συνδεδεμένος, οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῆται ὡς λειτουργία τοῦ νοητοῦ κόσμου. Οὔτε τοῦ Ἐνὸς εἶναι λειτουργία οὔτε τοῦ νοῦ οὔτε τῆς ψυχῆς τοῦ παντός, καθ' ὅσον αὕτη στρέφεται εἰς τὴν καθολικὴν θεάν τῶν ἰδεῶν. Ὁ χρόνος συνάπτεται μὲ τὸ διαμορφωτικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου. Ἡ ἐνεργητικὴ ψυχὴ ἠθέλησε νὰ γίνῃ αὐτεξούσιος. Ὅτε δ' ἐστράφη πρὸς τὴν διαμορφωτικὴν τῆς ἐνέργειαν καὶ κίνησιν, τότε ἐγένετο ὁ χρόνος ὁ πρότερον μὴ ὑπάρχων. Ὁ χρόνος ἄρα εἶναι κάτι γενόμενον καὶ ὡς γενόμενον εἶναι κάτι παροδικόν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ παροδικοῦ, ὁ χρόνος, εἶναι καὶ αὕτη παροδική. Ἐξότου ὑπάρχει χρόνος, ὑπάρχει πρότερον καὶ ὕστερον καὶ ἀκολουθία στιγμῶν. Διανύοντες τὰς στιγμὰς ταύτας φθάνομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, τῆς εἰκόνας τοῦ αἰῶνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ἐν ἀκολουθίᾳ τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀληθῶς εἶναι ὁμοῦ ἀπ' αἰῶνος. Ἡ ψυχὴ ἄρα κατὰ τὴν ἐνέργειάν της ἀντὶ τῆς αἰωνιότητος ἐγέννησε τὸν χρόνον («πρῶτον μὲν ἑαυτὴν ἐχρόνωσεν ἀντὶ τοῦ αἰῶνος τοῦτον ποιήσασα· ἔπειτα δὲ καὶ τῷ γενομένῳ ἔδωκε δουλεύειν χρόνῳ ἐν χρόνῳ αὐτὸν πάντα ποιήσασα εἶναι, τὰς τούτου διεξόδους ἀπάσας ἐν αὐτῷ περιλαβοῦσα»). Ἡ ψυχὴ τοῦ παντός περιλαμβάνει ἐν τῷ χρόνῳ τὴν ὅλην κίνησιν τοῦ κόσμου. Ὅθεν γεννᾷ τὸν χρόνον ἢ ψυχὴ, καθόσον τὴν ἐντὸς τῆς περιεχομένην καὶ ἡρεμοῦσαν δύναμιν ἀποκαλύπτει κατὰ στιγμὰς ἀκολουθούσας ἀλλήλας. Ἡ ἔντασις τῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς παράγει τὸν χρόνον. Ἡ προϋοῦσα ζωὴ εἶναι ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου, ἡ προτέρα ζωὴ παρηλθὴν. Καθόλου δὲ ὁ χρόνος δύναται νὰ ὀρισθῆ ὡς ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς θεωρουμένης ἐν κινήσει, διὰ τῆς ὁποίας αὕτη μεταβαίνει ἀπὸ μιᾶς πράξεως εἰς ἄλλην. Ὁ χρόνος

εἶναι εἰκὼν τοῦ αἰῶνος, ὅπως ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἰκὼν τοῦ νοητοῦ καὶ ὁ ἐπὶ γῆς βίος ἀντίστοιχος πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς. Λοιπὸν κατὰ τὸν Πλωτῖνον ὁ χρόνος εἶναι δημιουργημα τῆς ψυχῆς, εἶναι κάτι ὑποκειμενικόν. «Δεῖ δὲ οὐκ ἔξωθεν τῆς ψυχῆς λαμβάνειν τὸν χρόνον, ὥσπερ οὐδὲ τὸν αἰῶνα ἐκεῖ ἔξω τοῦ ὄντος, οὐδ' αὖ παρακολούθημα οὐδ' ὕστερον ὥσπερ οὐδ' ἐκεῖ, ἀλλ' ἐνορώμενον καὶ ἐνόητα καὶ συνόντα, ὥσπερ ἐκεῖ ὁ αἰὼν». Ἐὰν παύσῃ νὰ ἐνεργῇ ἡ ψυχὴ, παύει καὶ ὁ χρόνος καὶ ὑπολείπεται ὁ αἰὼν, ἡ αἰωνιότης.

**Ἡ ὕλη.** Ἡ ὕλη εἶναι τὸ **βάθος ἐκάστου**, τὸ ὑποκειμενὸν πάσης γενέσεως καὶ μεταβολῆς· εἶναι ἄβυσσος σκοτεινὴ καὶ ἄπειρος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ νοητὸς κόσμος, ρίπτει τὴν ἐσχάτην λάμπην του. Ἐὰν πᾶν σῶμα, ὡς ὀρθῶς ἐδίδαξεν ὁ Ἀριστοτέλης, σύγκειται ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, ἡ ὕλη δὲν εἶναι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τὸ σῶμα εἶναι παράγωγον, σύνθετον, καὶ ἐπομένως παροδικὸν καὶ ἐξίτηλον, ἡ δὲ ὕλη εἶναι ἀπλή. Ἡ ὕλη, καθὼς καὶ τὸ ἀγαθόν, ἀρνητικῶς μόνον ἢμπορεῖ νὰ ὀρισθῇ. Δὲν εἶναι οὔτε νοῦς οὔτε ψυχὴ, οὔτε ζωὴ, οὔτε πέρασ οὔτε μέτρον οὔτε μορφὴ. Εἶναι ἀόρατος καὶ ἀναφής. Εἶναι πανταχοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον, ἂν καὶ κανεὶς δὲν τὴν διακρίνῃ, καὶ διαφεύγει τὸν ζητοῦντα αὐτὴν ὀφθαλμόν. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ὕλη οὔτε νὰ μένῃ ἢμπορεῖ οὔτε νὰ φεύγῃ, διότι οὔτε στιγμήν τινα τῆς διαρκείας οὔτε τῆς κινήσεως ἔχει ἐν ἑαυτῇ. Εἶναι ὅλως ἀδύνατος, στερούμενη τῆς δυνάμεως τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς ἐνεργείας. Πᾶσα δύναμις εἶναι μετὰ τοῦ νοῦ συνδεδεμένη, ὁ ὁποῖος μόνος εἶναι τὸ ὄντως ὄν καὶ ἡ ζωὴ. Ἡ ὕλη ψεύδεται εἰς κάθε τι τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι εἶναι, καὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ σκιὰ φεύγουσα, φάσμα διολισθαῖνον.

Ἡ ὕλη εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος πάσης σωματικῆς καὶ αἰσθητικῆς ὑπάρξεως, χωρὶς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει αἰσθητὸς κόσμος, καθὼς παύουν τὰ εἶδωλα, εὐθύς ὡς ἀφαιρεθῇ τὸ κάτοπτρον. Ἡ ὕλη διήκει διὰ τῶν πραγμάτων, ἐτοιμὴ κάθε στιγμήν νὰ δεχθῇ τὰς μορφάς. Ἀπὸ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν καὶ ἀπέναντι τῶν ὁποίων τελεῖ ἔργον μητρὸς, καθὸ ὑποδεχομένη τὰς μορφάς εἰς τὸν σκοτεινόν της

κόλπον, οὔτε καλόν τι οὔτε κακόν πάσχει. Μόνον τὰ πράγματα, ὡς γεννήματα ὕλης καὶ εἶδους, ἀγωνίζονται μεταξύ των καὶ ἀλληλοπαθοῦν, μόνον ταῦτα κερδίζουν ἢ χάνουν, ἢ ὕλη εἶναι ἀδιάφορος καὶ ἀπαθῆς θεατῆς τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου τῶν δυνάμεων, τῶν ἀδιαλείπτως ἐξεγειρομένων ὄρμῶν. Ἡ ὕλη εἶναι ὁ χῶρος τῶν μορφῶν καὶ ὡς τοιοῦτος μένει ἀναλλοίωτος, ὅταν αἱ μορφαὶ εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν καὶ ὅταν τὴν ἐγκαταλείπουν. Συνοψίζοντες λοιπὸν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ αἰσθητὴ ὕλη εἶναι ὁ σκοτεινὸς χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ αἰώνιον φῶς τοῦ λόγου κατὰ τὴν ἐσχάτην του περιλάμπειν φέγγει πάντοτε θολώτερον καὶ ἀτονώτερον. Ὁ μὲν χρόνος εἶναι, ὡς εἶδομεν, τῆς ψυχῆς τὸ κοσμικὸν γέννημα· μεταβαίνουσα ἡ ψυχὴ εἰς τὴν ἐνεργειαν καὶ ἐκβαίνουσα ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς θέας τοῦ αἰωνίου παράγει τὸν χρόνον. Ὁ δὲ χῶρος ἢ ἡ αἰσθητὴ ὕλη εἶναι διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ παντός προϋπάρχον τι καὶ δεδομένον, ἂν καὶ οὐχὶ ἡ ἀληθινὴ καὶ εἰς ἑαυτὴν στηριζομένη πραγματικότης. Εἶναι τὸ ἀνούσιον, τὸ ἀπὸ τοῦ νοῦ ἀφροσῶς, τὸ ἀπλῶς ἀρνητικὸν ὡς πρὸς τὸ ὄντως ὄν. Ἡ ὕλη εἶναι ἀσώματος καὶ μὴ ὄν· ὑπάρχει ὡς ἄρνησις καὶ στέρησις τοῦ νοῦ, ὡς τὸ ἕτερον, τὸ ὁποῖον τίθεται μετὰ τοῦ ἐνός, ὡς τὸ σχετικὸν ἀπέναντι τοῦ ἀπολύτου.

Τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ὄν ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν ὕλην. Ὁ πρὸς τὴν ὕλην στρεφόμενος, ζῆ κακῶς τοιοῦτος δὲ βίος εἶναι ψευδής, εἶναι ζωὴ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς πλάνης, διότι πᾶσα ἀληθινὴ ζωὴ εἶναι ζωὴ τοῦ νοῦ. Τὸ αἰσχροὺν καὶ τὸ κακὸν ἔχουν τὸν ἔσχατον λόγον των εἰς τὴν ὕλην. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ὕλη εἶναι τὸ μὴ ὄν καὶ ἀπ' αὐτὴν προέρχεται πλάνη καὶ ἐπίφασις, τὸ αἰσχροὺν καὶ τὸ κακὸν εἶναι κατὰ τὸν ἔσχατον λόγον των μόνον ἐπίφασις. Ὁ ἀληθινὸς κόσμος τοῦ νοῦ δὲν γνωρίζει τὸ κακόν. Τὸ κακὸν εἶναι ἄνου καὶ ἀνειδέον· εἶναι *ἐλλειψις* τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν ἰσχύη ἢ ἀρχὴ τῆς Προνοίας, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ὑπάρχη ἀπόλυτον κακόν. «Πῶς ἠμπορεῖ ἀπέναντι τοῦ θείου νὰ ὑπάρχη ἀσέβειά τις, ἐὰν τοιοῦτον εἶναι τὸ ποιούμενον; Ὁ θεὸς θὰ ἦτο τότε ὡσὰν δραματικὸς ποιητῆς, ὁ ὁποῖος θ' ἀνεβίβαζε

ἐπὶ τῆς σκινηῆς ὑποκριτὴν ἀπευθύνοντα κατὰ τοῦ ποιητοῦ ὕβρεις καὶ λοιδορίας». Ἀκολουθῶν δὲ ὁ Πλωτῖνος τοὺς Στωϊκούς, μᾶς παρέχει διεξοδικωτάτην περὶ *Θεοδικίας* διδασκαλίαν. Τὴν ὑπαρξίν τῶν λεγομένων κακῶν δικαιολογεῖ οὕτω: «Ὁ λόγος... αὐτὸς σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν του εἶναι αἴτιος τῶν λεγομένων κακῶν, διότι δὲν θέλει ὅλα νὰ εἶναι ἀγαθὰ, καθὼς τεχνίτης τις δὲν κάμνει ὅλα τὰ ἐν τῷ ζῳφ ὀφθαλμούς· τοιουτοτρόπως οὐδ' ὁ λόγος τὰ πάντα εἰργάσθη θεοῦς, ἀλλ' ἐν μέρει θεοῦς, ἐν μέρει δαίμονας, οἱ ὅποιοι εἶναι εἰς δευτέραν μοῖραν, ἔπειτα ἀνθρώπους καὶ κατόπιν ζῳα, ὄχι ἐκ φθόνου, ἀλλὰ διότι περιέχει ἐν ἑαυτῷ ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν νοητῶν. Ἡμεῖς δὲ ὁμοιάζομεν μὲ τοὺς ἀμαθεῖς ἐκείνους κριτικούς, οἱ ὅποιοι κατηγοροῦν ζωγράφον, ὅτι δὲν ἔθεσε πανταχοῦ ὠραῖα χρώματα, ἐνῶ πράγματι εἰς ἕκαστον μέρος ἔθεσε τὰ προσήκοντα· καὶ αἱ εὐνομούμεναι πόλεις δὲν συγκαινται ἀπὸ ὁμοίους πολίτας. Ἡ ὡς ἐάν τις ἤθελεν ἐπικρίνει δράμα, διότι ὅλα του τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι ἥρωες καὶ ἕνα πρόσωπον εἶναι ὑπηρέτης ἢ ἀνθρωπος ἄγροικος καὶ κακολόγος· ἀλλ' ἐάν τις ἀφαιρέσῃ τὰ κατώτερα ταῦτα πρόσωπα, χάνει τὸ δράμα τὴν ὠραιότητά του, καὶ μόνον μὲ αὐτὰ γίνεται πλήρες». Καθόλου δὲ αἰσιοδοξῶν περὶ τοῦ κόσμου ὁ Πλωτῖνος καταπολεμεῖ τοὺς χριστιανοὺς Γνωστικούς *τοὺς κακὸν τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου καὶ τὸν κόσμον κακὸν εἶναι λέγοντας*.

Θεῖον εἶναι κατὰ τὸν Πλωτῖνον καὶ τὸ *καλὸν* ἢ τὸ ὠραῖον καθ' ἑαυτό, τὸ *νοητὸν* ὠραῖον. Εἰς τὴν φύσιν ὑπάρχει τὸ ἀρχέτυπον τοῦ ὄρατοῦ κάλλους, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν. Τὸ ὠραῖον εἶναι τὸ ἐν τῇ ιδέᾳ οἰονεὶ ἀπαστραπτὸν (τὸ ἐπὶ τῇ ιδέᾳ οἶον ἀποστίλβον). Τὸ ὠραῖον κεῖται ὄχι εἰς τὴν ὕλην, ἀλλ' εἰς τὴν ιδέαν, κατὰ τὴν ὁποίαν διαμορφώνεται ἢ ὕλη, ἐπομένως εἷς τι νοητόν. Ἄξιον δὲ νὰ σημειωθῇ τοῦτο: Ὁ μὲν Πλάτων ἔβλεπεν εἰς τὴν φύσιν *μίμησιν* τῶν ιδεῶν, εἰς δὲ τὰ καλλιτεχνήματα μόνον *μίμησιν* τῆς φύσεως, ἤτοι ἀπλὴν *μίμησιν μιμήσεως*· ἔνεκα τούτου κατήντα κατὰ λογικὴν ἀνάγκην εἰς τὸ νὰ περιφρονῇ τὴν ποίησιν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας ὡς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν διανοη-

τικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν. Ὁ δὲ Πλωτῖνος ἐπανορθῶν λαμπρῶς τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον καὶ προλαμβάνων τὴν Αἰσθητικὴν τῶν νεωτέρων χρόνων, διαβλέπει εἰς τὸ καλλιτέχνημα ὅχι μίμησιν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ φανερομένην ἰδέαν, εἰς δὲ τοῦ καλλιτέχνου τὴν ἐνέργειαν ὅχι μίμησιν μιμήσεως, ἀλλὰ μίμησιν ἰδεῶν. Τὸν Πλάτωνα βεβαίως ὑπαινίσσεται εἰς τὸ ἐξῆς χωρίον: «Ἐὰν δέ τις περιφρονητὰς τέχνας, διότι μιμούμεναι δημιουργοῦν, πρῶτον πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα εἶναι μιμήσεις ἄλλου τινος· ἔπειτα πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι οἱ τεχνῖται δὲν μιμοῦνται ἀπλῶς, ὅ,τι βλέπουν, ἀλλ' ἀνατρέχουν εἰς τὰς ἰδέας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ φύσις πηγάζει (*ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τοὺς λόγους, ἐξ ὧν ἡ φύσις*), προσέτι δὲ ὅτι καὶ πολλὰ ἐξ ἑαυτῶν δημιουργοῦν· καὶ πράγματι εἰς ὅ,τι ἔλλείπει κάτι τι, αὐτοὶ τὸ συμπληρῶνουν, καθὼς ἔχοντες ἐντὸς τῶν τῆν ὠραιότητα. Ὁ Φειδίας λ.χ. ἐποίησε τὸν Δία χωρὶς τίποτε αἰσθητὸν νὰ μιμηθῆ, ἀλλὰ τὸν συνέλαβεν, ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι, ἐὰν ἤθελε νὰ φανερωθῆ πρὸ τῶν ὀμμάτων μας».

Ὁ Πλωτῖνος, καθὼς ὅλοι οἱ ἰδρυταὶ θρησκείων, διδάσκει ὅτι ἀρχῆθεν ὁ ἄνθρωπος ἀνῆκεν εἰς ὑπέρτερον κόσμον καὶ ἢ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωὴ εἶναι δι' ἡμᾶς παροδικόν τι. Προτοῦ νὰ γεννηθῶμεν, ἀνήκομεν εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Ἐκεῖ ὑπῆρχον ἰδεώδεις ἄνθρωποι, θεοί, καθαρὰ ψυχὰ συνδεδεμένα μετὰ τοῦ αἰδίου ὄντος. Ταύτην τὴν ἀληθινὴν μας πατρίδα ἐχάσαμεν. Καὶ τώρα δὲν ἔχομεν τελείως ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τὸν νοητὸν ἐκεῖνον κόσμον. Διὰ τῆς ψυχῆς οἱ ζῶντες συνδέονται μὲ τὸν νοητὸν κόσμον· ἡ ψυχὴ εἶναι ἢ γέφυρα ἢ ἄγουσα εἰς τὴν χώραν τῶν πατέρων μας. Διὰ τῆς ψυχῆς δίδεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν νοῦν καὶ ὁ νοῦς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μᾶς ἐνώσῃ πάλιν μὲ τὴν θείαν ἡμῶν ἀρχήν. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθωθῆ τοῦτο, ἢ μὲ τὸ σῶμα ἐνωθεῖσα ψυχὴ ἔργον ἔχει νὰ παλλάσσεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ὕλης, νὰ *καθαίρεται*, νὰ ὑποῦται εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Αἱ *πολιτικαὶ* ἀρεταί, ἢ σωφροσύνη, ἢ δικαιοσύνη, ἢ ἀνδρεία, ἢ ἢ φρόνησις, εἰς τὰς ὁποίας Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης τόσην

ἀξίαν ἀποδίδουν διὰ τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, εἶναι κατὰ τὸν Πλωτῖνον ἡ πρώτη στοιχειώδης ἀρχὴ τῆς εἰς τὸν καθαρὸν νοῦν ἀνυψώσεως. Κοσμοῦν αὐταὶ τὰς ψυχὰς καὶ βελτιώνουν, καθὸ κανονίζουσαι τὰς ἐπιθυμίας καὶ χαλιναγωγοῦσαι τὰ πάθη, ἀπαλλάσσουν ὑμᾶς ἀπὸ ψευδεῖς παραστάσεις καὶ προσδίδουν μέτρον εἰς τὴν ψυχὴν. Καὶ ἡ *γνώσις* (ἀπὸ τῆς *δόξης* μέχρι τῆς *ἐπιστήμης*) δὲν μᾶς ἄγει ἀκόμη πρὸς τὸ θεῖον, εἶναι προπαρασκευαστικὴ βαθμὶς. Διὰ τὰ μεταρσιωθῶμεν εἰς τὴν ὑψίστην ἐκείνην βαθμίδα, διὰ τὰ μνηθῶμεν τὰ ἄρρητα μυστήρια, ἀπαιτεῖται τῆς ψυχῆς ἡ κάθαρσις. Κάθαρσις δὲ εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις παντὸς ξένου, ἡ ἀφαίρεσις πάσης αἰσθητικῆς καταστάσεως καὶ ἡ ἐσωτερικεύσις τῆς ψυχῆς. Ἐπακολούθημα τῆς καθάρσεως εἶναι ἡ εἰς τὸν νοῦν ἐπιστροφή καὶ ἡ παραμονὴ εἰς τὴν θεάν ἢ *θεωρίαν* τοῦ Ἐνός, τοῦ Ἀγαθοῦ. Ὁ ὑψωθείς εἰς τὴν καθαρὰν ζωὴν τοῦ νοῦ καὶ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ θεοῦ, φθάνει εἰς τὴν κτῆσιν τῆς εὐδαιμονίας. Τὰ ἔξωτερικὰ ἀγαθὰ δὲν ἔχουν πλέον καμμίαν ἀξίαν. Ὁ ἀληθινὰ εὐδαίμων θὰ φροντίξῃ περὶ τοῦ σώματος τόσον μόνον, ὅσον ὁ τεχνίτης περὶ τῆς λύρας του: «καὶ οὕτω θεῶν καὶ ἀνθρώπων θεῶν καὶ εὐδαιμόνων βίος ἀπαλλαγὴ τῶν τῆδε, βίος ἀνήδονος τῶν τῆδε, φυγὴ μόνου πρὸς μόνον».

*Θεωρία* κατὰ τὸν Πλωτῖνον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ σφοδρὸς πόθος καὶ ἡ ἐκπαθὴς τάσις ἐνώσεως μετὰ τὸ θεῖον. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὅλη ἡ φύσις ἐμφορεῖται τῆς τάσεως ταύτης, μάλιστα δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸ πάντων τοῦ σοφοῦ. Τὰς μουσοτραφεῖς καὶ καλλιτεχνικὰς φύσεις χαρακτηρίζει τοῦτο κυρίως, ὅτι εὐκολὰ συγκινοῦνται ὑπὸ τοῦ ἁραιοῦ. Εἰκόνας καὶ ἔξωθεν ἐντυπώσεις ἐξεγείρουν τὰ μύχια τῆς ψυχῆς των, διότι ἰδιάζει εἰς αὐτὰς ὑπερβολικὴ εὐαισθησία. Καθὼς ὁ περίφοβος εἶναι εὐεπαίσθητος εἰς τὸν ἐλάχιστον θόρυβον, οὕτω καὶ ὁ φιλότεχνος καὶ φιλόμουσος εἶναι εὐπαθὴς εἰς τὸ κάλλος ἑναρμονίων φωνῶν καὶ τόνων. Εἰς κάθε ἡχον, εἰς κάθε ἄσμα ἀναζητεῖ ἑυθυμὸν καὶ ἁρμονίαν. Κατορθώνει εἰς τοὺς αἰσθητοὺς τόνους καὶ ἑυθυμοὺς νὰ διαστέλλῃ μορφήν καὶ ὕλην, διὰ τὰ θεωρῆ τὸ καθαρὸν

κάλλος, τὸ ὁποῖον ἀνευρίσκεται εἰς σχέσεις καὶ ἀναλογίας. Τοιοῦτοτρόπως μανθάνει νὰ κατανοῇ, ὅτι τὸ κινοῦν τὸν θαυμασμόν του εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα εἶναι τὸ ὄραϊον καθ' ἑαυτὸ καὶ ὅτι τὸ ἀπόλυτον ὄραϊον δὲν εἶναι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὠρισμένον ὄραϊον. Αὕτη εἶναι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν καλαισθητικὴν θεωρίαν.

Ἡ δευτέρα ὁδὸς πρὸς ἔνωσιν μὲ τὸ θεῖον εἶναι ἡ τοῦ ἔρωτος. Ὁ πλωτίνειος ἔρωτος εἶναι ὁ ἔρωτος τοῦ πλατωνικοῦ Συμποσίου. Ὁ ἔρασθης κέκτηται τὴν ἀνάμνησιν τοῦ καθαροῦ κάλλους, ἀλλὰ χωρισθεὶς ἀπ' αὐτὸ δὲν ἠξεύρει πλέον τι εἶναι τοῦτο. Συγκινεῖται ὑπὸ τοῦ κάλλους τοῦ προσπίπτοντος εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἰσχυρότατα ἐξεγείρεται ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐθισθῇ νὰ μὴ ἄρκῃται διαρκῶς εἰς τὸν θαυμασμόν τοῦ ἐνὸς μόνου σώματος, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷ, ἀλλὰ νὰ ποθῇ νὰ περιλάβῃ ὅλα τὰ ὄραϊα σώματα, εἰς τὰ ὁποῖα πάντοτε θᾶνευρίσκη τὸ κάλλος. Τοιοῦτοτρόπως θὰ κατορθώσῃ πάντοτε εὐκολώτερον νὰ κατανοῇ τὸ καθαρὸν κάλλος, διάφορον ἀπὸ τὸ κάλλος τοῦ εὐμόρφου σώματος, κάλλος τὸ ὁποῖον δὲν πηγάζει ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ εὐρίσκεται κατὰ μεγαλύτερον βαθμὸν ἀλλαχοῦ, ἤτοι εἰς τὰ καλὰ ἦθη, εἰς τὰ καλὰ ἔργα, εἰς τὰ καλὰ ἐπιτηδεύματα. Ἄλλως ἐὰν προσκολληθῇ εἰς τὰ ὄραϊα σώματα, εἶναι κίνδυνος νὰ πάθῃ τὸ τοῦ μυθιομένου Ναρκίσσου, ὁ ὁποῖος ἔρασθεις τοῦ ἐν τῷ ὕδατι εἰδώλου του, «δύς εἰς τὸ κάτω τοῦ ρεύματος ἀφανῆς ἐγένετο· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ὁ ἐχόμενος τῶν καλῶν σωμάτων καὶ μὴ ἀφιεῖς, οὐ τῷ σώματι, τῇ δὲ ψυχῇ καταδύσεται εἰς σκοτεινὰ καὶ ἀτερπῆ τῷ νῷ βᾶθη, ἐνθα τυφλὸς καὶ ἐν ἄιδου μένων καὶ ἐνταῦθα κάκει σκιαῖς συνέσται». Ἀπὸ τῶν καλῶν ἔργων καὶ ἐπιτηδευμάτων αἴρεται κατ' ὀλίγον εἰς τὸ κάλλος τὸ ὑπάρχον εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Τέλος δὲ κατανοεῖ ὅτι ὑπάρχει ἐν μόνον **ὄραϊον** καὶ μανθάνει πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ εἰς αὐτό. Ἀπὸ τῶν ἀρετῶν ὀφείλει νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸν νοῦν καὶ ἀπὸ τοῦ νοῦ εἰς τὸ Ἔν.

Ἀλλὰ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ὁ φιλόσοφος εἶναι ἱκανὸς νὰ νέλθῃ εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Τὴν ἀπὸ τοῦ αἰσθη-



τοῦ κόσμου ἀπόσπασίν του κατορθώνει ἀσχολούμενος ἐνδελεχῶς περὶ τὰς καθαρὰς μορφὰς τῆς ἐπιστήμης καὶ περὶ τὴν διαλεκτικὴν, ἤτοι τὴν ἐπιστήμην τῆς καθαρᾶς νοήσεως, διὰ τῆς ὁποίας προάγεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὑπερτέρου ἐκείνου κόσμου τῶν ἰδεῶν καὶ εἰς τὴν θέαν τοῦ Ἐνός, τοῦ Πρώτου. Ἀλλὰ καὶ ἡ νόησις καὶ κίνησις τοῦ νοῦ δὲν εἶναι τόσον τελεία θεωρία, ὅπως ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἡρεμον καὶ μακαρίαν θέαν τοῦ θεοῦ Ἐνός. Ὑπάρχει λοιπὸν ὑπερτέρα τις ὁδός, δι' ἧς ἡ ψυχὴ αἴρεται εἰς τὴν μυστικὴν ἐκείνην θέαν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ **ἔκστασις**, ἤτοι ἡ κατάστασις, ἡ ὁποία δύναται ἐνίοτε νὰ ἐπιτυγχάνεται διὰ καθάρσεως ἀπὸ τῶν παθῶν καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ δι' ἀσκήσεως, κατάστασις ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς ἐν τῷ θεῷ, ὁ ὁποῖος γίνεται ἀμέσως θεατός. Σύγκεντρωμένη δὲ εἰς ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ καὶ βυθισμένη εἰς τὴν καθαρὰν θεωρίαν, δὲν γνωρίζει τίποτε περὶ ἑαυτῆς, διότι δὲν νοεῖ, ἀλλ' εἶναι ἐν μὲ τὸν θεὸν (**ἔνωσις**, **ἄπλωσις**). Σπέρματα τῆς διδασκαλίας τῆς μυστικῆς ἐκστάσεως εὐρίσκονται παρ' Ἀριστοτέλει καὶ ἀκόμη περισσότερον παρὰ Πλάτωνι. Ἀλλ' οἱ διαμορφώσαντες ταύτην εἶναι Φίλων ὁ Ἰουδαῖος (30-20 π. Χ.—50 μ. Χ.) καὶ ὁ Πλωτῖνος: καὶ ὑπὸ τῶν δύο περιγράφεται ἡ ἔκστασις ὡς τις κήσις καὶ πλήρωσις τῆς ψυχῆς. Ἐξαίρνης δέχεται ἡ ψυχὴ φῶς (**ἔλλαμψις**) καὶ τοῦτο εἶναι ὁ θεός, ὅστις εἰσβάλλει εἰς αὐτήν, ὅποτε δὲν εἶναι πλέον χρεία τῆς νοήσεως. «Πρέπει νὰ δράμη ἡ ψυχὴ, γράφει ὁ Πλωτῖνος, ὑπὲρ τὴν γνῶσιν καὶ νὰ μὴ ἐκβαίνη ὅλως διόλου ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸ Ἐν, ἀλλὰ νὰ ποστῆ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀπὸ τὰ ἐπιστητὰ καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔστω καὶ ὠραῖον θέαμα: διότι κάθε ὠραῖον εἶναι ὑστερον ἐκείνου τοῦ Ἐνός καὶ ἀπ' ἐκείνου ἀπορρέει, καθὼς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀπὸ τὸν ἥλιον: διὸ λέγεται ὅτι οὔτε περὶ αὐτοῦ ἡμπορεῖ τις νὰ εἴπη τι οὔτε νὰ γράψῃ. Ἀλλὰ λέγομεν καὶ γράφομεν διὰ νὰ πέμψωμεν ἄλλους εἰς αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ λόγου νὰ ἐξεγεῖρωμεν εἰς τὴν θέαν αὐτοῦ, δεικνύοντες τρόπον τινὰ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν θέλοντα κάτι νὰ ἴδῃ. Διότι ἡ διδασκαλία φθάνει μέχρι τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς περιγραφῆς τῆς πορείας, ἀλλ' αὐτὴ

ἡ θέα τοῦ Ἐνός εἶναι πλέον ἔργον τοῦ ἀποφασίσαντος νὰ ἴδῃ». Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἀπαξ φθάσωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς θέας, τότε πλέον «εὐρίσκομεν τέρμα καὶ ἀνάπαυλαν καὶ ἁρμονίαν καὶ χορεύομεν ὄντως περὶ τὸ θεῖον Ἐν χορὸν θεῖον. Εἰς τὸν χορὸν τοῦτον θεώμεθα τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὴν πηγὴν τοῦ νοῦ, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄντος, τὴν αἰτίαν τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν ρίζαν τῆς ψυχῆς... Ἐκεῖ καὶ ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ κακά, ἀναδραμοῦσα εἰς τὸν τόπον τὸν καθαρὸν τῶν κακῶν καὶ λογικὴ εἶναι ἐκεῖ καὶ ἀπαθῆς ἐκεῖ καὶ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ ἐκεῖ· διότι ἡ ἐδῶ τωρινὴ ζωὴ καὶ ἡ ἄνευ θεοῦ εἶναι ἴχνος ζωῆς μιμούμενον ἐκείνην. Ἄλλ' ἡ ἐκεῖ ζωὴ εἶναι ἐνέργεια μὲν τοῦ νοῦ, δι' ἐνεργείας δὲ καὶ γεννᾷ θεοὺς ἐν τῇ ἡσυχῳ μὲ ἐκείνο ἐπαφῆ, γεννᾷ δὲ κάλλος, γεννᾷ δικαιοσύνην, γεννᾷ ἀρετὴν· διότι τούτων γίνεται ἔγκυος ἡ ψυχὴ, ἀφ' οὗ πληρωθῆ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς: ἡ ἀρχὴ, διότι ἀπεκεῖ πηγάζει τὸ τέλος, διότι ἐκεῖ εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐκεῖ γίνεται αὕτη πάλιν ὅτι ἦτο μίαν φορᾶν. Τῷ ὄντι ὁ κάτω ἐδῶ κόσμος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διατριβὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἔκπτωσις τῆς καὶ ἐξορία καὶ πτερορρούησις... Διὰ τοῦτο ἄς σπεύσωμεν νὰ ἐξέλθωμεν ἀπεδῶ καὶ ἄς ἀγανακτῶμεν διὰ τὰ δεσμά, διὰ νὰ περιπτυχθῶμεν μὲ ὄλην μας τὴν οὐσίαν τὸν θεὸν καὶ διὰ νὰ μὴ ἔχωμεν κανὲν μέλος, μὲ τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἐφαπτῶμεθα τοῦ θεοῦ. Οὕτως εἶναι δυνατὸν ἐκεῖ νὰ βλέπωμεν καὶ ἐκείνον καὶ τὸν ἑαυτὸν μας, καθὼς εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ βλέπωμεν: τὸν ἑαυτὸν μας ἠγλαϊσμένον, πλήρη φωτὸς νοητοῦ, μᾶλλον δὲ ὄντα αὐτὸ τὸ καθαρὸν φῶς, ἀβαρῆ, ἔλαφρόν, θεὸν γενόμενον, μᾶλλον δὲ ὄντα: ἀναμμένη τότε εἶναι ἡ φλόξ τῆς ζωῆς μας, ἀλλ' ἐὰν πάλιν καταπέσωμεν, σβήνεται».

Τοιαύτη εἶναι ἡ ζωὴ εἰς τὸ ὕψος ἐκείνο τῆς μυστικῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Ἐνός, τοῦ ἀπολύτου. Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καταφαίνεται ὅτι καὶ κατ' ἀρχὰς ἐλέχθη, ὅτι δηλ. παρὰ Πλωτίνῳ ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως εἰς τὴν ὑψίστην μορφήν τῆς προσλαμβάνει χαρακτηριστικῶς ὅπως θρησκευτικόν, ὥστε ἡ θρησκεία νὰ δεσπόζῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν· οὕτω δὲ ἡ

θρησκεία μάλιστα εἶναι ἡ συνάπτουσα τὸν Πλωτῖνον μὲ τὸ τότε κοινωνικὸν περιβάλλον καὶ καθορίζουσα τὴν θέσιν του εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην ἱστορικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς του, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκπαθῶς ἀνεζητεῖτο ὁ ἄγνωστος θεός. Πρὸς τὴν πατροπαράδοτον ἑλληνικὴν θρησκείαν δὲν περιῆλθεν ὁ Πλωτῖνος εἰς διαφωνίαν· διότι ἡ διδασκαλία του περὶ ἐκπτώσεως τοῦ Ἐνὸς εἰς σειρὰν διαδοχικῶν ὑποστάσεων συνηρμόζετο κάλλιστα μὲ τὴν δημώδη πολυθεΐαν. Τὴν αὐστηρὰν μονοθεΐαν πάντοτε ἀπέκρουσε ἡ ἑλληνικὴ διανόησις, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Πλωτῖνον ἡ διατυπωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ αὐστηρὰ ἐνότης τοῦ ἐσχάτου λόγου τῶν πραγμάτων δὲν ἠμπόδισε νὰ παραδεχθῆ ἐπὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου βαθμιαίαν σειρὰν διαμέσων ὄντων, ὄρατῶν καὶ ἀοράτων, δαιμόνων καὶ τῶν τοιούτων. Μάλιστα δὲ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ θρησκεία τῶν πατέρων εὔρισκε βαθὺ πνευματικὸν θεμέλιον καὶ ἀσφαλὲς στήριγμα. Οἱ εἰς ταύτην προοκεκολλημένοι ἠδύναντο νὰ ἐλπίσουν ἀναγέννησιν τῆς παλαιᾶς πίστεως. Καὶ πράγματι ἐπὶ τοῦ νέου πλατωνισμοῦ ἐστηρίχθη ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θρησκείας· αἱ δὲ ἔννοιαι τοῦ πλωτινείου φιλοσοφήματος ὑπῆρξαν τὸ τελευταῖον πολύτιμον ὄπλον τοῦ θνήσκοντος ἑλληνισμοῦ, ἀγωνιζομένου τὸν ἐσχάτον τραγικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ὀλοῦν ἐπεκτεινομένου χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ, ὤφειλε νὰ παραλάβῃ καὶ νὰφομοιώσῃ ὅλας ἐκείνας τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τοῦ ἑλληνικοῦ μυστικισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ἐνός, διδάσκει, ὡς εἶδομεν, ὁ Πλωτῖνος, ἀπορρέει καὶ περιλάμπει ὁ νοῦς, καθὼς ἀπὸ τοῦ Ἥλιου τὸ φῶς. Ὁ νοῦς εἶναι νοῶν ἅμα καὶ νοητόν, νοεῖ τὰς ἰδέας, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ κόσμος διαμορφώνεται, καὶ εἶναι αὐτὸς οὗτος τὸ σύνολον τῶν ἰδεῶν. Γεννᾷ δὲ τὴν ψυχὴν, τὴν μεσίτριαν νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου. Αὕτη δὲ πάλιν ἔνθεν μὲν στρέφεται πρὸς τὸν νοῦν καὶ δέχεται τὰς ἰδέας ἔνθεν δὲ νεύει πρὸς τὴν ὕλην, διὰ νὰ διαπλάσῃ ἐξ αὐτῆς κατὰ τὸ ἀρχέτυπον τὰ ἀπεικάσματα τοῦ σωματικοῦ κόσμου. Ἄρα γε δὲν ὑπόκειται ἐδῶ τὸ παλαιὸν μυστικὸν δόγμα πατρὸς θεοῦ ἦτοι τοῦ νοῦ, μητρὸς θεᾶς ἦτοι τῆς ψυχῆς, θεοῦ υἱοῦ ἦτοι τοῦ κόσμου; Ἡ δια-

φορὰ εἶναι ὅτι παρὰ Πλατίνῳ περιβάλλεται τοῦτο ὅλως διόλου ἀφηρημένον θεωρητικὸν τύπον, καθαρὸν παντὸς μυθικοῦ καλλωπίσματος, ἀπηλλαγμένον πάσης συμβολικῆς παραστάσεως. Ἐδῶ ὅλα εἶναι ἀπρόσωπα, ἐξυψωμένα εἰς τὴν καθαρωτάτην πνευματικότητα, ἀλλὰ καὶ ὅλα γίνονται ὄχι διὰ τῆς νοήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας καθενὸς συναισθηματικῆς καταστάσεως ἀντιληπτά. Ἄλλὰ τὸ σχῆμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μὲ τὸν καιρὸν κατήντα ὀλοὲν κενώτερον καὶ ξηρότερον, ἐπληρώθη ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας μὲ νέον ζωτικὸν περιεχόμενον. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὸν προσωπικὸν θεὸν πατέρα καὶ τὸν ἑσαρκωθέντα υἱὸν τοῦ θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς λυτρωτῆς καὶ σωτῆρ τοῦ καταπεσόντος ἀνθρώπου. Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν θρησκεῦμα μὲ τοιαύτας βαθείας παραστάσεις νὰ μὴ καταγοητεύῃ καὶ νὰ μὴ κατακυριεύῃ τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχάς, αἱ ὁποῖαι ἀνεζήτουν νάνακτῆσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν οὐρανίαν πατρίδα.

Τοῦ Πλωτίνου ἡ κυριωτάτη προσπάθεια ἦτο πῶς νὰ στερεώσῃ καὶ νὰ συνδέσῃ ἑσωτερικῶς εἰς μίαν συμπαγῆ καὶ σθεναρὰν σύνθεσιν τὸν ὅλον κόσμον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ὑπερασπίσῃ τοῦτον ἀπὸ κάθε ἐξωτερικῆν προσβολήν. Πᾶν λόγου ἄξιον φιλοσοφικὸν διδάγμα τοῦ παρελθόντος, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εὔρε τὴν προσήκουσαν θέσιν του εἰς τὴν βαθυγνώμονα ταύτην σύνθεσιν. Συνῆψεν ὁ Πλωτίνος θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν εἰς ἓνα ἱερὸν δεσμὸν καὶ ἐδημιούργησε πνευματικὴν δύναμιν εἰς πολλὰ ἐφάμιλλον κατὰ τὴν καθαρότητα καὶ τὸ ὕψος τοῦ φρονήματος πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἱκανὴν νάναλάβῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα. Ἄλλ' ὁ ἀγὼν τοῦ ἦτο μάταιος· ἦτο πλέον ἀργά· ἦτο τῶν ἀδυνάτων νὰ σωθῇ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ. Ὁ δὲ Χριστιανισμὸς τὰ ἐπιφερόμενα γενναῖα καθ' ἑαυτοῦ κτυπήματα κατώρθωσε νὰ μεταβάλλῃ εἰς δραστήρια ὑπὲρ ἑαυτοῦ βοηθήματα. Ὅχι μόνον ἤντησε δασιλῶς ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ εὔρεν εἰς αὐτὴν πνευματικὸν θεμέλιον ἔχον καθολικὴν ἀξίαν πρὸς διαφώτισιν τῆς ἑσωτερικότητός του καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαγομένου νέου ἠθικοθρη-

σκευτικοῦ κόσμου. Ἡ συνένωσις τῆς μυστικῆς θρησκευτικό-  
τητος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς ἐν τῇ ἠθικῇ ἐχούσης τὰς  
ρίζας τῆς ὑπερφυοῦς εὐσεβείας τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο ἦτο τὸ  
βαρὺ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ Ἀπόστολος  
Παῦλος καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Ἐξαιρουμένου τοῦ ἱεροῦ Αὐγου-  
στίνου, λέγει ὁ Eucken, οὐδεὶς ἄλλος σοφὸς ἐπέδρασεν ἐπὶ  
τοῦ Χριστιανισμοῦ περισσότερο τοῦ Πλωτίνου: ἡ περαι-  
τέρω ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἀκατανόητος ἄνευ  
τοῦ νέου πλατωνισμοῦ. Οὕτω δὲ συνέβη εἰς τὸν Πλωτῖνον  
κατὰ παράδοξον μέτρον ἡ τραγικὴ ἀντίφασις τοῦ σκοποῦ  
πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα ἢ συχνὰ πυκνὰ παρουσιαζομένη εἰς  
εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μοῖραν: κατέστρεψεν ὁ δαιμόνιος ἐκστα-  
τικὸς ὅ,τι ἤθελε νὰ σώσῃ καὶ νὰ προαγάγῃ, ἔσωσε καὶ  
προήγαγεν ὅ,τι ἤθελε νὰ καταστρέψῃ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

